

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Mare Laak

**ISLAMI FINANTSID EUROOPAS JA EESTIS SEoses
SUURENENUD MOSLEMITE SISSERÄNDEGA**

Lõputöö

Juhendaja:

Kai Veispak- Rawlings, MA

Tallinn 2024

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2024
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Islami finantsid Euroopas ja Eestis seoses suurenenud moslemite sisserändega</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Islamic finance in Europe and Estonia due to increased Muslim immigration</p> <p>Lõputöö on koostatud eesti keeles ja koosneb 53 leheküljest. Lõputöös on kasutatud 60 allikat, millele on tekstis (ja lisades) viidatud. Lõputööl on inglisekeelne kokkuvõte. Lõputöös on 1 joonis ning 3 tabelit.</p> <p>Lõputöö uurimisprobleem seisnes küsimuses, kuidas suhtutakse Eesti finantsjulgeolekus islamipanganduse jõulisesse levimisse Euroopasse ning kas Eesti pangad näevad selles uusi ärivõimalusi? Lõputöö eesmärk oli välja selgitada, millist mõju võiks avaldada islami finantstoodete kättesaadavaks tegemine Eesti pankades Eesti finantsjulgeolekule ning moodustada järeldused ja ettepanekud, et tõsta Eesti finantsjulgeoleku teadlikkust islamipanganduse tuleviku eesmärkidest sissetungil Euroopasse ja Eestisse</p> <p>Andmekogumismeetodina kasutati ekspertintervjuusid. Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis on esitatud alapeatükkidena.</p> <p>Töö tulemusena selgus, et täpselt ei ole teada eestimoslemite ja Eestis asuvate riskiriikidest pärinevate kodanike Eesti pangakaartide kasutamise harjumused ja probleemid (seoses <i>riba</i> keeluga), ei ole teada milliseid pangatooteid pakuvad neile Eesti pangad, ning mida tehakse, et kaasata eestimoslemeid rohkem kasutama Eesti pankade tooteid. Selgus ka, et puuduvad visioonid islami finantsteenuste ja sellega seoses finantsjulgeoleku riskide suurenemise osas kui islami finantstooted peaksid Eestis kättesaadavaks saama.</p>	
<p>Võtmesõnad: islami finantsid Euroopas, intressi keeld, finantsökosüsteem, rahapesu ja terrorismi rahastamise oht, plokiahel</p>	
<p>Võõrkeelsed võtmesõnad: Islamic finance in Europe, interest rate ban (<i>riba</i>), financial ecosystem, money laundering and terrorist financing threat, blockchain. <i>hawala</i></p>	
<p>Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu</p>	
<p>Töö autor: Mare Laak</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>Allkiri: _____ Kommentaar (soovi korral): _____</p>	
<p>Vastab lõputöö nõuetele</p> <p>Juhendaja Kai Veispak- Rawlings allkirjastatud digitaalselt</p>	
<p>Kaitsmisele lubatud</p> <p>Kolledži direktor: Kerly Randlaneallkirjastatud digitaalselt</p>	

SISUKORD

TERMINID JA LÜHENDID	4
SISSEJUHATUS.....	5
1. MOSLEMITE JA ISLAMIPANGANDUSE LEVIK EUROOPASSE	8
1.1. Moslemite sisseränne Euroopasse ja Eestisse	8
1.2. Islamiusu traditsiooniline lähenemine finantssüsteemidele	10
1.3. Islamipangandus ja selle sissetung Euroopasse	14
1.3.1. Islami finantstehnoloogia areng	14
1.3.2. Islamipanganduse levimine Euroopasse.....	17
1.4. Islamitaustaga ja riskiriikide kodanike rahapesu ja terrorismi rahastamise ohuga seotud tegevused Euroopas ja Eestis	22
2. EMPIIRILINE UURING	25
2.1. Uuringu läbiviimise meetodika, valim ja läbiviimise protsess	25
2.2. Uuringu tulemuste analüüs.....	28
2.3. Järeldused ja ettepanekud.....	33
KOKKUVÕTE.....	38
SUMMARY	40
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU.....	41
TABELITE JA JOONISTE LOETELU.....	47
Lisa 1. Intervjuu küsimused	48
Lisa 2. Islamiusu ülevaade	49
Lisa 3. <i>Takaful, Sukuk, Zakat</i>	51
Lisa 4. Organization for Islamic Financial Institutions ehk AAOIFI	53

TERMINID JA LÜHENDID

Šariaat- islamiusk= islamiseadus=islamiusu kõik seadused.

Moslem- isik, kes praktiseerib islami usku ning tunnistab seda omaks.

Hawala- kasutatakse plokiahela süsteemi

Gharar- ebakindlus, ebausaldusväärsus islami mõistes

Musharaka- islami partnerlustehingu viis

Ijarah- liising islami mõistes

Murabaha- müügitehing islami mõistes

Takaful- islamikindlustus

Sukuk- garantiikiri

Zakat- annetuste teel kogutav raha või väärtust omav ja kasvatav ese (ka elusorganism)

SISSEJUHATUS

Käesolevas lõputöös käsitletakse Euroopasse ja Eestisse moslemite sisserände suurenemist, islamiusu traditsioonilist lähenemist finantssüsteemidele, islamipanganduse sissetungi Euroopasse ja Eestisse ning islamitaustaga kodanike ja riskiriikide rahapesu ja terrorismi rahastamise ohuga seotud tegevusi nii Euroopas kui Eestis. Lõputöös uuritakse, milliseid tulemusi võiks kaasa tuua islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemine Eestis.

Rahvastiku rände, immigratsiooni, põgenike ja pagulastega seotud teemad on muutunud väga aktuaalseks igapäeva elu osaks seoses maailmas toimuvate sündmustega, milleks on riikidevahelised sõjalised konfliktid (Siseministeerium, 2023). Seoses rändega on Euroopasse ja Eestisse üha enam asunud elama islamiusulisi elanikke. (Siseministeerium, 2023) Islamimaade kõik seadused ja elunormid tulenevad koraanist (islami pühakiri) ja prohveti tarkusesõnu sisaldavast *hadith'ist* ning on kogutud kokku üheks islamiseaduseks nimega šariaat (Tzeferakos & Douzenis, 2017, p. 1). Šariaadist tulenevad ka kõik islamifinantside eripärad (Irfan, 2015, p. 2).

Üha rohkem on teadlaste poolt hakatud uurima islamipanganduse levimist Euroopasse ning tavapanganduse kasutamist moslemite poolt ja sellega seotud probleeme, et selgitada välja kuidas saaks Euroopa moslemeid rohkem kaasata tavapäraseid pangateenuseid kasutama, või milliseid oleksid tingimused islami finantsteenuste kättesaadavuse ehk (või) „islamiakende“ loomiseks tavapärastesse pankadesse (Brekke, 2018, p. 6). Islamipangandus levib Euroopas jõudsalt, kuigi islami kultuur ja elulaad ning finantside käsitus on Euroopaga võrreldes suuresti erinev. Lõputöö teoreetilises osas käsitletakse islami finantside eripärasid ja arengusuundi. Samuti annab lõputöö teoreetiline osa ülevaate islamiusuga seotud rahapesu ja terrorismi rahastamise ohtudest. Lõputöös uuritakse eestimoslemite ning riskiriikidest pärinevate kodanike poolt Eesti pangateenuste kasutamist, ning riigi- ja eraettevõtete valmisolekut islami finantsteenuste kasutusele võtmiseks Eestis.

Lõputöö on **aktuaalne**, kuna moslemite kogukonnad Eestis kasvavad (Kaitsepolitseiamet, 2024, lk 37) ja seoses islami finantsteenuste kättesaadavuse ja sissetungiga Euroopasse ei pruugi sellest kõrvale jääda ka Põhja- Euroopa riigid (Kõve, 2011, p.142; Brekke, 2018, p.1). Eesti elanikkond ei ole suur ja seetõttu on oluline, et Eesti elanikud ja ettevõtted saaksid

teostada igapäevaseid vajalikke pangatehinguid tänapäevaste digitaalsete võimalustega, panustades Eesti majandusse läbipaistvate finantstehingutega, mis ei toeta rahapesu ega terrorismi. Seega on oluline eestimoslemite rahaliste toimetustega hakkama saamine Eesti finantsmaastikul pakutavate võimalustega šariaadist tulenevate erisuste (nt *riba*) põhjal.

Teema on **uudne**, sest teemakohastele allikatele toetudes analüüsitakse finantsmaailmas islamiusust ja šariaadist tulenevate finantspõhimõtete ja finantsinstrumentide kasutamist ja rakendamist ning selle levimist Euroopa finantsturgudele. Varasemalt on kirjutatud eestimoslemitest Tartu Ülikoolis 2019. aastal doktoritöö „Eesti islamikogukonna dünaamika pärast taasiseseisvumist“ (Lepa, 2019). Sisekaitseakadeemias on kirjutatud 2021. aastal lõputöö „Võimalikud kommunikatsiooniprobleemid islamiriigist või -kogukonnast pärit isikutega Eesti naiskorrakaitseametnike perspektiivist“ (Tupits, 2021) ja „Koduvägivallajuhtumite käsitlemine islamitaustaga perekondades“ (Müürissepp, 2022). Seega tuleneb lõputöö uudsus sellest, et teadaolevalt ei ole islami finantsteenuste levimisest Euroopasse ja Eestisse veel lõputööd kirjutatud.

Uurimisprobleem: Kuidas suhtutakse Eesti finantsjulgeolekus islamipanganduse jõulisesse levimisse Euroopasse ning kas Eesti pangad näevad selles uusi ärivõimalusi?

Uurimisküsimused:

1. Kui paljud Eestis asuvad islamiusulised elanikud kasutavad Eesti pangakaarti ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega?
2. Milliseid ja millisel viisil on Eesti pangatoodete tutvustusi ja pakkumisi Eestis elavatele islamiusulistele kodanikele tehtud, et kaasata nad rohkem tarbima Eesti pankade tooteid ja teenuseid?
3. Millised on ekspertide seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavuses (tulevikus) Eesti pankades ning kas selles nähakse probleemi?

Lõputöö **eesmärgiks** on välja selgitada, millist mõju võiks avaldada islami finantstoodete kättesaadavaks tegemine Eesti pankades Eesti finantsjulgeolekule.

Uurimisülesanded seoses lõputöö eesmärkidega on järgmised:

1. Analüüsida teadusallikate põhjal teoreetilisi lähtekohti moslemite finantsinstrumentide eripärasuste ja kasutamise kohta;
2. Töö empiirilises osas viia läbi intervjuud, et uurida välja Eesti pankade ning riigiettevõtete seisukohad (teadmised islamifinantside erisustest, probleemid jne) seoses Eestis elavate islamiusuliste kodanike Eesti pangakaardi kasutamise piirangutega, mis tulenevad šariaadist (näiteks, *riba* keeld);
3. Teooria ja empiirilise uuringu tulemuste seostamise alusel teha järeldused, kas ja kuidas mõjutaks islami finantsteenuste kasutusele võtmine Eesti finantsjulgeolekut ning milline on Eesti riigi- ja erasektori valmisolek islamipangandusest tulenevate probleemide haldamisel?

Lõputöö raames viiakse läbi empiiriline uuring, kus andmekogumismeetodiks on kvalitatiivne uurimismeetod, täpsemalt poolstruktureeritud intervjuud. Tulenevalt töös püstitatud uurimisprobleemile: „Kuidas suhtutakse Eesti finantsjulgeolekus islamipanganduse jõulisesse levimisse Euroopasse ning kas Eesti pangad näevad selles uusi ärivõimalusi? „, intervjuueeritakse PPA, RAB, Rahandusministeeriumi, Siseministeeriumi ja Kaitsepolitsei ameti eksperte ning Eesti finantsettevõtete (AS Swedbank, AS SEB Pank, AS Coop Pank jt) spetsialiste. Valimiteks on eesmärgistatud valimid ning andmeid analüüsitakse kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil.

Lõputöö koosneb kahest põhipeatükist. Esimeses peatükis, töö teoreetilises osas, käsitletakse seoses moslemite suurenenud sisserändega Euroopasse islamifinantside eripärasid (šariaadi nõuded) ja levimist ning kasutamist Euroopas. Samuti selgitatakse ja analüüsitakse islami finantsinstrumentidega kaasnevaid probleeme, kuna moslemid käsitlevad finantsmaailma läbi oma usu ja uskumuste, juhindudes šariaadist. Lõppväljundiks on selgitada, kuidas mõjutaks Eesti (finants)julgeolekut islami finantsteenuste kättesaadavus Eesti pankades. Teises, empiirilises osas tuuakse välja meetoodika ja valimi põhjendus, uurimisega seotud allikad ja asutused, esitatakse uuringu tulemused ning moodustatakse järeldused ja ettepanekud täienduste või muudatuste osas.

1. MOSLEMITE JA ISLAMIPANGANDUSE LEVIK EUROOPASSE

1.1. Moslemite sisseränne Euroopasse ja Eestisse

Rändepoliitika arendamine ja analüüsimine on Euroopa Liidus muutunud 21. sajandil üheks tähtsamaks prioriteediks. Rännet tuleb vaadelda kui komplektset protsessi, mis mõjutab riikides nt sotsiaalset arengut, poliitikat, majandust, demograafilist struktuuri ja sisejulgeolekut (Gladyshev & Syrov, 2020, p. 20). Euroopa Parlament kajastab kogu EL toimimisega seotud protsesse, seadusakte, arengukavasid, ajaloolisi sündmusi jpm seonduvat Euroopa Liidu teemalisel teabelehel. EL sisserändepoliitika on reguleeritud EL toimimise lepingus artiklitega 79 ja 80. Seoses suurenenud sisserändega kolmandatest riikidest on oluline, et EL liikmesriigid rakendaksid sisserändepoliitikas ühtseid õigusakte, sest vaid ühises järjepidevas koostöös on võimalik tagada paremad tulemused võitluses ebaseadusliku sisserändega ja parendada- arendada regulatsioone vastavalt olude muutustele. (Euroopa Liidu teemalised teabelehed, 2023 lk. 1-2)

Tulenevalt ELi rändepoliitikast on igal liikmesriigil õigus vastavalt oma riigi jõudlusele ja võimalustele määrata sisserännu piirarv. Eestis tegeleb rändepoliitika arendamisega Siseministeerium. Iga-aastase rände piirnormi kehtestab Eesti Vabariigi Valitsus, lähtudes riigi majanduskeskkonna ja siseturvalisuse huvidest. ELi kodanikele ja nende pereliikmetele kohaldub ümberasumisel teise liikmesriiki ELi kodaniku seadus ja kolmandatest riikidest Eestisse asumist (elamist ja töötamist) reguleerib välismaalaste seadus (edaspidi VMS) ning välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (edaspidi VRKS) kohaldub kodanikele, kellel oma kodumaal puudub turvalisus ning kes on seetõttu sunnitud paluma rahvusvahelist kaitset. (Siseministeerium, 2023)

Rändekriis Euroopas sai alguse 2015. aastal ja puudutas ka Eestit, kuna ka siin suurenes sisseränne islamiriikidest. Gladyshev & Syrov (2020, pp. 9-22) on andnud Euroopa rändekriisist põhjaliku ülevaate, kus autorid toovad ka välja (2020, pp. 18-19), et eraldi tuleb tähelepanu pöörata islamiusulistele sisserändajatele, kes vajavad uutes elutingimustes kohanemiseks ja elulemiseks islamiusulisi kogukondi. Aastal 2019 võis Eestis paikneda umbes 5000 moslemikogukonna liiget, kelle päritolu on Lõuna- Aasiast, Lähis- Idast või

Aafrikast. Moslemikogukondadega saavad liituda kodanikud (ka EList), kes võtavad omaks islamiusu ja asuvad moslemikogukondadesse. Konvertiitide (usuvahetajaid) näol on islamiusulisi tekkinud juurde ka Eesti kodanike seas. (Tammekun, 2019, lk 188)

Kaitsepolitseiamet (edaspidi KAPO) on avaldanud 2023. aastal, et alates 2015. aastast on suurenenud islamitaustaga välismaalaste Eestisse elama asumine; tänaseks on moslemite arv Eestis kasvanud üle 9000 ja on jätkuvalt tõusutrendis. KAPO toob välja, et mida suuremad on islamiusuliste kogukonnad, seda suuremaks kasvab oht riigi sisejulgeolekule, kuna islamiusu eripärade tõttu on lõimumine Eesti ühiskonda keerulisem ning aeganõudvam, ja see võib omakorda tekitada radikaliseerumist. (Kaitsepolitseiamet, 2023, lk 37-38) Rahvastiku struktuur Euroopa riikides ja ka Eestis on muutumas ning sellega seoses “Julgeoleku ja terrorismi ennetuse vaates tuleb tagada praegusest laiem välissuhtluse, julgeoleku ja õiguskaitse alane koostöö riikidega, kellega Eestil praegu sellelaadne koostöö puudub või kellega Eesti ei ole koostöövõimalusi veel leidnud“ (Kaitsepolitseiamet, 2023, lk 37).

Praegu on Eestis registreeritud üks islami kogudus ning eestimoslemite kogukonna suuruseks aastal 2024 on märgitud rohkem kui 10 000 liiget; kooliealiste laste arv kogukonnas kasvab, mis tähendab, et vajalikuks võib muutuda islamikooli asutamine, et säiliks islamikultuur ja araabiakeelne koraani tundmine (Kaitsepolitseiamet, 2024, lk 37). Eestimoslemite kogukonnad ei ole veel kuigi suured, kuid nõuavad siiski lisatähelepanu seoses nende usust tulenevate iseärasuste ja šariaadi järgimisega, mis takistavad kohanemist Eesti eluga ning tavapärase pangandussüsteemiga. Samuti toob KAPO välja, et sotsiaalmeedial on inimeste mõjutamisel väga suur roll ning tähelepanu tuleb pöörata alaealistele, kes on kergesti mõjutatavad; näiteks pakub sotsiaalmeedia võimalusi kuulata islamiusulisi loenguid, mis propageerivad islamistlikku maailmavaadet. Ohutegur võib olla selle juures Eesti ühiskonda mitte integreerumine ja nõ vaikne (märkamatu) värbamine islamiäärmuslikesse rühmitustesse. (Kaitsepolitseiamet, 2023, lk 36)

Eestile lähimad suuremad moslemite kogukonnad asuvad Soomes, mis geopoliitilises vaates sarnaneb Eestile, ning seetõttu kasutatakse lõputöös Soomes (ja ka Norras) tehtud uuringuid islamiusuliste kohanemise ja probleemide kohta. Yle edastas 2015. aastal PEWI ehk *People in Ecosystems/watershed Integration* poolt tehtud uuringute tulemused, kus toodi välja, et Soomes võib moslemite arv kasvada 2050 aastani 190 000-le (40 000-lt). Võrreldes Soomet

kogu Euroopas moslemite sisserändega, siis protsentuaalselt ei loeta moslemite arvu kasvu Soomes suureks (kogu elanikkonnast 3,4 protsenti). PEWI uuringute kohaselt väheneb Euroopas kristluse tunnistamine ning aastaks 2050 kristlaste osakaal 23 protsenti. Samuti toodi uuringus välja, et prognooside kohaselt on aastaks 2050 kristlaste ja moslemite arv maailmas peaaegu võrdne. (Yle, 2015)

Soome hakkasid moslemid immigreruma 19. sajandi alguses ning esimene moslemikogukond on Soomes asutatud tatarlaste poolt (nagu Eestiski). Praeguseks on Soomes varjupaika taotlenud ja pagulastena sisenenud moslemid enamasti pärit Iraanist, Türgist ja Marokost, Somaaliast ja Jugoslaaviast. 2022. aastal registreeriti Soomes 18 moslemiorganisatsiooni, kuid tänaseks on arv kasvanud ning registreerimata diasporaade arv ei ole täpselt teada. (Tiilikainen, 2003, p. 60)

Ajaleht Postimees edastas 2015. aastal Soome juhtivoslemi Anas Hajari arvamust, kus kajastus mošeede vajalikkus (vähemalt 5) Soomes, et moslemid saaksid koos palvusi pidada, ning ühtlasi arvas Hajari, et mošeed aitavad ära hoida radikaliseerumist. Veel ilmnis artiklist, et vajadus on ka suurmošee järele, mis mahutaks 1500 palvetajat üheaegselt. 2015. aastal oli Soomes moslemite arv ligikaudu 65000 ja kokku 80 kohta, kuhu moslemid said ühispalvustele koguneda. (Yle, 2015)

Kokkuvõtvalt on oluline, et Eesti sisserändepoliitikas, lõimumisprogrammides ning järelevalves sisserännanute osas, kelle usulised tõekspidamised on takistuseks euroopaliku elulaadiga kohanemiseks, mistõttu neist on tekkinud Eesti ühiskonnast eraldi seisvad kogukonnad, tuleb riigi turvalisuse huvides olla tähelepanelik, täiendada spetsialistide teadmisi ning olla pidevalt kursis islamiusuga kaasas käivate erisuste ja ohtudega (vt lisa 2). Samuti on oluline riikidevaheline koostöö, et ennetada ja tõrjuda radikaliseerumisest tulenevaid ohte ning leida lahendusi moslemite paremaks lõimumiseks euroopalikus ühiskonnas.

1.2. Islamiusu traditsiooniline lähenemine finantssüsteemidele

Islami finantssüsteem ja panganduse põhimõtted ning standardid tuginevad koraanil, millest erinevad islamiriigid on tuletanud riigile sobiva islamiseaduse ehk šariaadi. Kuigi islami finantsettevõtted peavad järgima šariaadile vastavaid nõudeid, ei ole olemas ühtset

moslemiriikide vahelist finantssüsteemi ja reeglistikku. Islamimaade pangandus hakkas kujunema 1970. aastal ülemaailmse majanduskriisi ajal ning seoses Pärsia riikide suurte naftavarudega loodi sealsed pangad naftast saadud tuludega. Tänapäevaks on islamipanku vähemalt 75 riigis, neist rikkaim on varade poolest Iraan, järgnevad Saudi Araabia ning Malaisia. (Sobol, 2015, pp. 184-185)

Islamipanganduses on rahvusvahelisest pangandusstandarditest oluliselt erinevamad printsiibid, ja üheks peamiseks erinevuseks on intressikeeld ehk *riba*, sest Koraan mõistab hukka igasuguse raha juurdekasvatamise rahast; see on ebamoraalne ning tehingud peavad olema riskivabad, põhinedes kindlatel objektidel ja tõenditel ilma ebakindluse ja liigse riskita. Seda nimetatakse *gharari* keeluks. Islamipangad peavad jälgima, et pangast väljunud raha ei rahastaks sealihaga, alkohoolsete jookidega, pornograafiaga, hasartmängudega jms seotud tööstust ja kaubandust. Kuna *riba* keelab intressi, mis toodaks pangale kasumit, siis finantstehingud tehakse nõ partnerluslepingutena, kus kasum ja kahjum jagatakse osapoolte vahel. (Sobol, 2015, p. 186)

Eelnevast lõigust lähtuvalt praktiseerivad islamipangad peamiselt mudelite alusel, milleks on *musharaka*, *mudaraba*, *murabaha* ja *ijarah*. *Musharaka* mudelis lepivad partnerite vahel eelnevalt kokku kasumi jaotuses ning kahjum võetakse maha proportsionaalselt sissemakstud kapitalist. Mõlemate osapoolte õigused ja kohustused *musharaka* alusel on võrdsed ja pank on lepingule tunnistajaks. Kui pank leiab, et projekt on liiga riskantne, siis saab ka pangast projektijuhtimisel osaline ja kasum ning kahjum jaotatakse kõigi asjaosaliste vahel. *Mudaraba* lepingu puhul on üks osapool (pank) rahastaja ja teine pool ettevõtja, kes vastutab tulemuse eest ja kellel on kindel objekt või ettevõtmine, mis rahastust vajab. Kasumi osas lepivad samuti eelnevalt kokku nagu *musharaka* puhul, kuid kahjumi osa katab rahastaja, kui ei suudeta tõestada ettevõtja hooletust või vale käitumist rahastaja poolt. Mõlemal juhul on risk jaotatud – hajutatud võrdselt. (Sobol, 2015, pp. 187-188; Lakis & Baltušytė, 2017, pp. 80-81)

Murabaha koosneb kahest lepingu variandist. Esimese lepingu (*bai salam*) iseärasuseks on, et see riivab šariaati, ehk ostetakse toodet, mida ei pruugi veel tegelikkuses olla, ning lepingust ei saa taganeda. Lepingus peab olema eelnevalt fikseeritud kauba tarneaeg, kauba kaal ja muud omadused, mida saab eelnevalt täpselt kindlaks määrata. Rahastajaks ja kauba omanikuks on pank ning tootja saab laenu toote loomiseks. Seda kasutatakse

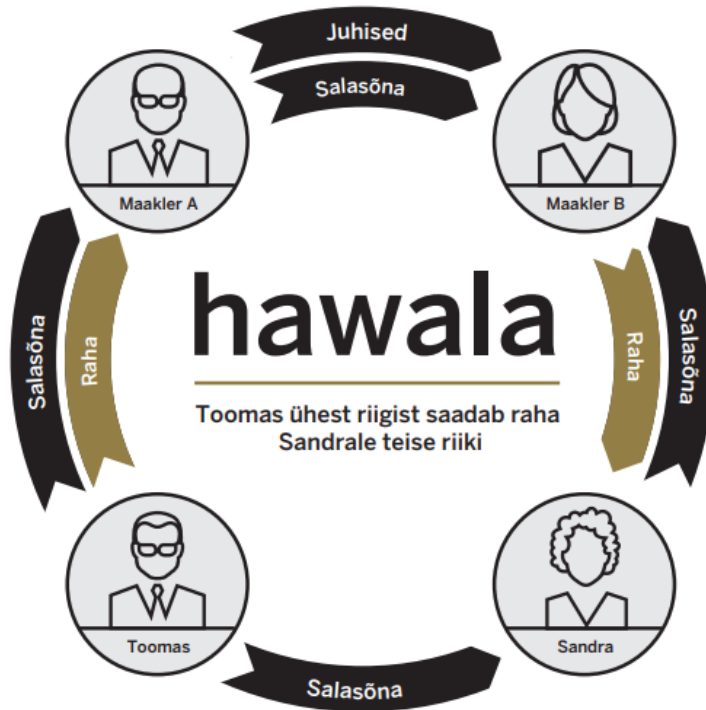
põllumajanduses. Lisaks kaasneb sellega tavaliselt veel salajane paralleelleping müügi osas, sest panga huvides on kaup ära müüa ja teenida kasumit. Sõlmides eelnevalt ostjaga (salastatud) lepingu, viib pank oma tehinguga seotud riskid miinimumini. Teine *murabaha* lepingu viis on *bai istisna*, kus toode peab vastama kliendi soovidele. Selles on kolm osapoolt. Esmalt sõlmib klient pangaga lepingu, kus on fikseeritud tootega seotud andmed, pank rahastab tootjat (olles ise kauba omanik) ning klient on kohustatud tasuma pangale toote eest vastavalt lepingule (koheselt) kogu summas või osamaksetena. (Lakis & Baltušytė, 2017, p. 82) Liisingu ehk *Ijarah* (vt lisa 3) tähendus islamipanganduses on üsna sarnane rahvusvahelises panganduses kasutusel olevatele liisingu põhimõtetele.

Kindlustus e *takaful* (vt lisa 3) on islamimaades kasutusel olnud umbes 1400 aastat ning selle abil on moslemid korjanud annetusi kogukondadele, et hüvitada kogukonna liikmetele kahju, mis on tekkinud *takaful*'is märgitud põhjustel - peamiselt õnnetusjuhtumite tõttu (Cheikh, 2013, p. 292). Edukas finantsinstrument on islamimaade rahanduses *sukuk* (vt lisa 3) ehk garantiikiri või tunnistus keskmise või pikemaajalisema tähtajaga laenu saamiseks, mis tõestab mingit tehingut konkreetse objekti osas ja kus on kajastatud tehinguga seotud andmed.

Tuntuim viis nii digitaalseteks kui füüsilisteks rahaülekanneteks peamiselt Lõuna- Aasias, Lähis-Idas ja Põhja- Aafrikas on kohalikul võrgustikul tuginev plokiahela süsteem, kus raha liigub läbi vahendaja(te) (Valeri, *et al.*, 2020, p. 1) ja süsteemi nimetus on *hawala* (vt joonis 1). *Hawala* süsteem on kasutusel olnud juba enne finantstehnoloogia kasutusele võtmist ja pärineb umbes 1770. aastast Indiast. *Hawala* toimimisel on olulised tegurid usaldus ja võlgniku au, kuna puuduvad muud garantiid, et raha sihtkohta ja saajani jõuaks. Lisaks tegutsevad vahendajad ehk *hawaladar* id ilma šariaadi järelevalvekomisjoni nõusolekuta ning finantsasutuse litsentsita. Tavapäraste (rahvusvaheliste) ülekannetega võrreldes puuduvad *hawala*'l tehingute hoolduse ja ülekannetega seotud kulud. *Hawala* on kasutusel islamimaades igapäevaste rahaliste toimingute tegemisel ning selle abil toimub isegi töötasude kättesaamine, kuna piirkonniti võib puududa ametlik pangandusettevõtte ja *hawala* on ainukeseks rahaülekande võimaluseks. (Valeri, *et al.*, 2020, p. 2)

Hawala't peetakse finantsjärelevalve olematuse tõttu väga suureks vahendajaks rahapesus, terrorismi rahastuses ja muude kuritegelike tehingute tegemisel Samas on *hawala* kooskõlas šariaadiga, kuna *riba* ja usaldus kohalduvad ja ebamoraalsust selles ei nähta. (Valeri, *et al.*,

2020, p. 1) *Hawala* 't nimetatakse veel paralleelseks (põrandaaluseks) pangandussüsteemiks, inglise keelse nimetusega *Islamic Value Transfer System (IVTS)*, mis on levinud veel Kagu-Aasiasse, India subkontinenti, Põhja- Ameerikasse ja Euroopasse. Teadlased pakuvad välja, et finantssektori infotehnoloogia arendamisega tuleks *hawala* 'le luua mobiilne rakendus, mis muudaks tehingud tavakasutajatele kättesaadavamaks ning finantsjärelvalvele kontrollitavamaks. (Valeri, *et al.*, 2020, p. 3)

Joonis 1. Islamimaades levinud usaldusel põhinev traditsiooniline raha edastamise viis, kus raha ülekandmiseks ei pea seda füüsiliselt sihtkohta saatma. *Hawala* haldur võib sularaha asemel vastu võtta ka väärisesemeid, kinnis- või vallasvara, mille väärtus arvestatakse ümber rahasse, mis antakse adressaadile (Kaitsepolitseiamet, 2021-2022)

KAPO andmetest selgub (2024, lk 41), et Euroopas kasutatakse rahapesu ja terrorismi rahastamiseks usuliste ühingute poolt kogutud annetusi ja kampaaniate käigus saadud tulusi, ning peamiselt on (mittejälgitava) raha edastamiseks sularahakullerid ja *hawala* skeem.

Kokkuvõttes võib öelda, et islamimaade finantsinstrumendid põhinevad lahutamatuult šariaadist tulenevatel põhimõtetel, ning kapitalistlik lähenemine kasumi teenimisele, kus tulu saadakse intressidelt või liigkasuvõtmiselt, on islamifinantsides lubamatu, kuid samas

painutavad (tõlgendavad) erinevad islamipiirkonnad šariaati endale sobivalt, et tehingutelt tulu teenida. Tavapärase finantsmaailma ja pangandusega ei ole võimalik islami finantsinstrumente siduda, kuna (süva)usul põhinevad finantsmeetodid ei ole kontrollitavad ega kohaldatavad euroopaliku finantskäsitlusega. Vaatamata sellele areneb islamipangandus ülemaailmselt jõudsalt ning tekkimas on arvestatava suurusega (paralleelne) pangandussüsteem. Kuna paljudele euroopamoslemitele ei sobi tavapärased pangandustooted, siis on *hawala* kasutusel ka Euroopas, ning see on tugevalt välja kujunenud süsteem ka rahapesu ja terrorismi ohu rahastamisel, mis on Euroopa ja Eesti julgeolekule suureks väljakutseks.

1.3. Islamipangandus ja selle sissetung Euroopasse

1.3.1. Islami finantstehnoloogia areng

Islamimaade panganduses ja rahanduses (edaspidi IBF) algas elavam tehnoloogiline areng digitaalsete lahenduste leidmisel ja rakendamisel umbes 2013. aastal. Hakati otsima uusi tehnoloogiaid, mis võimaldaksid IBF teenuseid pakkuda internetis luues finantsasutustele uusi võimalusi finantsturu laiendamisele ülemaailmselt ning pakkudes uusi tooteid ka pankades, kus on šariaadiga kooskõlas olevad nõ islamiaknad. 2014. aasta globaalse tehnoloogia arengu aruandest selgus, et tuleviku suund on finantsmaailmas kindlalt üle minemas internetti ning uute filiaalide loomise kulud ja füüsiline kohalolek pangas (igapäevaste) finantstehingute tegemisel hakkavad muutuma ülearusteks kulutusteks. Islamimaad vajasid kiireid lahendusi samuti e-kaubanduses. (Simmonds, 2014)

Islami Finantsinstituudi lehel avaldas Lajis (2022) kirjutise islami finantstehnoloogia arengust, mis annab hea ülevaate, millised muudatused ja digitaalsed arengud finantslahendusteks islami finantsmaailmas tänaseks toimunud ja toimumas on. Suurimaks finantstehnoloogiat arendavaks ettevõtteks on *Islamic Fintech* (edaspidi IFT), kus arendatakse tehisintellekti, robotikat, plokiahelat (pearaamatu andmete hajutamisele põhinev süsteem), biomeetriat, 5G internetti, e-kaubandust jne. 2020 aastal oli IFT-l üle maailma 93 ettevõtet peamiselt Indoneesias, USA-s, AÜE-s, Ühendkuningriikides ja Malaisias, mis vahendasid digitaalseid rahaülekandeid Islami finantsasutustele. (Lajis, 2022)

Finantssektori infotehnoloogia (edaspidi FT) ja selle arendamine on viimastel aastatel pannud islamipanku tegema infrastruktuuri muudatusi, et püsida konkurentsias ja pakkuda klientidele uusi, digitaalsel teel tehtavaid ja kasutatavaid tooteid. See avaldab Islami pankadele üsna suurt survet, kuna finantstehnoloogia arendamine (teenuse ost) on kulukas ning puuduvad oskused finantstehnoloogiat kasutada sellisel viisil ja mahus, nagu arendaja on selle pangale kasutamiseks loonud. Seetõttu paljud pangad, et hoida kokku ressursse ja veenduda uute programmide toimimises eelistavad IFT-le koostööd väiksemate FT-t arendavate idufirmadega. Kuna islamiusus on keskkonna säästlikkus ning islami varade ja rikkuste hoidmine tähtis (elu)ülesanne igale moslemile, siis FT on šariaadi kohaselt ökoloogiline viis arendada islamipangandust. (Musa & Faruk, 2022, pp. 388-391)

Sadik kajastab (2024, p. 65) ülemaailmse Araabia Panga (*Arab Bank Group*) võrgustiku sihte ja eesmärke. Ta ütleb, et: *“Meie finantspositsioon on tugev, tugeva kapitalipositsiooni, kõrge likviidsustaseme ja mitmekesise tulumootoriga turgudel, kus me tegutseme. Meie investeeringud digipöördesse on võimaldanud meil pakkuda diferentseeritud pakkumist ja positsioneerida meid edasiseks kasvuks hästi”* (Sadik, 2024, p. 65).

Sadik toob välja, et *Arab Bank Group* võimaldab oma ülemaailmse võrgustikuga toetada Lähis-Ida ja Põhja- Aafrika turge. Suurt rõhku pannakse ka riskide hajutamisele, varade haldusele ning privaatpangandusele. Samuti lisas Sadik, et: *„Kuna Lähis-Ida on islamipanganduse ülemaailmne sõlmpunkt, on piirkond jätkuvalt tunnistajaks šariaadile vastavate finantslahenduste kasvule, pakkudes märkimisväärseid võimalusi jätkusuutlikuks ja kaasavaks majanduskasvuks“* (Sadik, 2024, p. 65).

IBF-s on peale *riba* ja *ghara* veel väga tähtis roll usaldusel, mis muutis islami panganduse peale 2007. aasta ülemaailmset finantskriisi paljudele uueks ja usaldusväärseks koostööpartneriks, kuna šariaat näeb ette, et äri peab olema aus, läbipaistev ja usalduslik. Nende põhimõtete järgi töötab ka IFT ning just seetõttu nähakse IFT-l tohutut kasvu FT turul (klientuuri kasv lähiaastatel üle 150 miljoni). IFT kestvaks arenguks ja püsima jäämiseks turul on vajalik, et islami valitsemisstruktuurid ja teadusasutused teeksid pidevat omavahelist koostööd. Islamipangandusest on saamas tavapärasele pangandusele suur konkurents ja on toodud välja, et see võib tõsta kogu finantsmaailmas usaldusväärse mõiste tähtsust. (Musa & Faruk, 2022, pp. 391-394)

Finants ja pangandus on kogu maailmas üheks tähtsamaks majandusharuks, kuna sellest sõltub nii riik kui üksikisik finantstehingute tegemisel (laenud, kindlustused, investeringud, maksed jne) ja seetõttu on pangandus ja rahandus koos infotehnoloogiaga globaalselt kõige kiiremini kasvavad majandusharud. Kuna IBF süsteem on viimastel aastatel kiiresti arenenud ja seda on vajalik järele aidata infotehnoloogiliste lahendustega, mis oleksid kooskõlas šariaadiga, samas on puudus teemat (finants, pangandus, infotehnoloogia) valdavatest spetsialistidest, siis mitmetes Islamipangandust viljelevates riikides on lisatud õppeprogrammidesse IBF valdkond, mis pakub kõrgemal tasemel (bakalaureus, magister) koolitusprogramme arvestades šariaadi tundmise vajaduse ja kasutamisega nii finantsis kui infotehnoloogias. Peamised ja suuremad IBF süsteemile vastavat õppeprogrammi pakkuvad piirkonnad on : Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Lähis- Ida, Malaisia ja Indoneesia. (Wahyudi, *et al.*, 2023, pp.710-711)

ÜRO kestliku arengu eesmärkide saavutamiseks on majanduskasvuks ja vaesuse vähendamiseks vajalik lihtsustada maksesüsteeme. Finantstehnoloogia arengusuund globaalselt on finantsökosüsteemi loomisel, mis pakub võimalust nii eraisikutel kui ettevõtetel jagada turvaliselt andmeid pankade või kolmandate isikutega ning pangas konto omamine ei ole vajalik. (Nanaeva, *et al.*, 2022, p. 433) Finantsökosüsteemi ülesehitus tugineb avatud rakendustel, mis suhtlevad omavahel programmeerimisliidestest (*Application Programming Interface*) ehk API-de abil ning see loob uusi võimalusi avatud panganduseks, mida reguleerib ELi makseteenuste direktiiv PSD2 (*Payment Services Directive 2*). API-sid kasutavad finantstoodetes just rahvusvahelisi makseid võimaldavad makseteenuse pakkujad (nt VISA, PayPal jt). (Nanaeva, *et al.*, 2022, p. 434) Samuti toovad Nanaeva, *et al.* välja (Nanaeva, *et al.*, 2022, p. 436), et avatud panganduse finantsökosüsteemiga liitumine, kasutamine ja panustamine uutesse arendustesse muutub pankadele konkurentsipüsimiseks elutähtsaks eesmärgiks.

Kui Euroopas on ühtseteks välismaksete tegemiseks ELi liikmesriikide vahel kehtestatud SEPA ehk ELi Ühtne Euromaksete Piirkond ning lisaks PSD2, mis reguleerivad avatud panganduse toiminguid (üle API platvormi), siis islami finantsteenustes, mis vastavad šariaadile ja võimaldavad osaleda avatud panganduses kasutatakse INSHA-d (*Inshallah*), mis on digitaalseid šariaadile vastavaid finantsteenuseid pakkuv platvorm. (Nanaeva, *et al.*, 2022,

p. 440) Esimene INSHA-l tuginev digipank asutati 2018. aastal Saksamaal *Solarisbank*'i kaasabil. Olles registreeritud *Solarisbank*'is sai INSHA ühineda avatud pangandusega pakkudes läbi selle islami finantsteenuseid, mis vastavad šariaadile. INSHA-l on võimalik avada *Solarisbank*'i vahendusel uue kliendi konto vaid kaheksa minutiga. INSHA-l on plaanis laiendada oma võrku Euroopas, võttes kasutusele API-le analoogse liideste tehnosüsteemi ning pakkudes islami finantstooteid nii jae- kui äriklientidele. (Nanaeva, et al., 2022, p. 441)

1.3.2. Islamipanganduse levimine Euroopasse

Olenemata eelnevalt mainitud islamirahanduse iseärasustest, on seoses rändega islamipangandus jõudnud Euroopasse, kasutades Koraanist ja šariaadist tulenevaid põhimõtteid ning nendele alludes. Kuna suurimad moslemite kogukonnad asuvad Suurbritannias, on tänaseks sinna asutatud üle 20 panga, mis vastavad šariaadile ning 5 panka on islamipangad, mis teeb Suurbritanniast Euroopa islamipanganduse keskuse. *The City UK* andmetel ulatuvad Suurbritannia islamipankade varad 4,7 miljardi dollarini. Teisel kohal on Prantsusmaa (16 islamipanka, neist 8 vastavad šariaadile); Prantsusmaas nähakse tulevikus suurt islamipanganduse kasvuala, kuna moslemite osakaal on riigis suur. (Aqib, 2023, p.7-8)

Saksamaal nt *Al Baraka Banking Group B.S.C.* võimaldab digitaalseid pangateenuseid (interneti ja mobiilside vahendusel), mis sobivad šariaadiga. Lisaks Saksamaale pakub *Al Baraka Banking Group B.S.C.* digitaalseid islamipanga teenuseid veel Jordaania, Tuneesias, Sudaanis, Türgis, Bahreinis, Egiptuses, Alžeerias, Pakistanis, Lõuna-Aafrika Vabariigis, Liibanonis, Süürias, Indoneesias, Liibüas, Iraagis, Marokos ja Saudi Araabias. Islamirahandusest on huvitatud ka Itaalia, kus püütakse leida sobivaid regulatsioone ja järelevalve meetmeid islamipanganduse võimaldamiseks. (Al Baraka, 2022, p.4) Hiljuti asutati Šveitsi uus pangandusgrupp, kus enamusosalus on Araabia Pangal. Šveitsi pangandusgrupis nähakse olulist osalejat Šveitsi varahaldustes, mille portfelli maht varades on enam kui 10 miljardit Šveitsi franki (Sadik, 2024, p. 65).

Kõve (2011, p. 142) toob välja, et kuna islami finantsteenused arenevad väga kiiresti, siis võivad need ka Eestisse jõuda. Kõve kajastab oma artiklis 2004. aastal Suurbritanniasse asutatud islamipanga finantsinstrumentide kasutamist, ning Suurbritannia, kuuludes veel sel ajal ELi, sai islamipanga kasutuslitsentsi ELis ELi direktiive rakendades. Kõik pangad ELis, olenemata usulistest tõekspidamistest peavad juhinduma ELi seadustest. (Kõve, 2011 pp. 144,

148) Batorshyna, *et al.*(2021, p. 233) märgivad oma uuringus, et seoses ülemaailmse moslemite elanikkonna kasvuga tehakse üha enam uuringuid ning kasvab huvi islami finantside kohta. Samuti tuuakse välja, et islami finantspõhimõtted on tõestanud, et suudavad finantskriisidest paremini välja tulla, sidudes finantskohustused reaalse majandusliku olukorra ja varadega. (Batorshyna, *et al.*, 2021, p. 233)

Euroopas on pangakonto omamine, mobiilne pangas opereerimine ning enamike pangatehingute tegemine (arveldamine, maksed, laenud, investeerimine jne) interneti vahendusel nii elanikele kui ettevõtjatele elementaarne ja igapäevane viis rahaga opereerimiseks. Globaalse Findexi 2019. aasta andmetest selgub, et arengumaades omavad pangakontot umbes 37% elanikkonnast ning Aasia moodustab globaalselt suurima ala, kus elanikel puudub pangakonto; neist pooled on moslemid (Lajis, 2022).

Islamipanganduse suurimaks takistuseks sisenemisel aktiivsemalt Euroopa turule on islamipanganduse sisekontrolli ja järelevalvemeetodite täpne tõlgenduste puudumine, mis tagaks Euroopa finantsturul rahvusvahelise panganduse reeglitele vastavuse. Kuna erinevad islamiriigid tõlgendavad šariaati erinevalt (nt intresside e *riba* kasutamise osas) ja puudub ühtne islamimaade vaheline panganduse seadustik, mida saaks kohaldada rahvusvahelise panganduse seadusega ilma, et šariaadist tulenevaid põhimõtteid valesti ei mõistetak või tõlgendataks, siis on Islami investeerimisskeemide ja finantsinstrumentide täielik mõistmine keeruline. Märgitud on ka seda, et Islami pangandus on huvitatud, et nende hoiustajad järgiksid šariaati, mis võib viidata võimalikule mõjutamisele islamiusuliseks pöördumisel. (Antoniazzi, 2022, pp. 40-41)

Seoses islamipanganduse levikuga rahvusvahelistele turgudele asutati 1991. aastal islami finantsasutuste raamatupidamis- ja auditeerimisorganisatsioon (*Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions* (vt lisa 4), (edaspidi AAOIFI), mis peaks AAOIFI poolt välja antud standarditega tagama ühtse finantskäsitluse islami finantsasutustes, et parandada finantstehingute läbipaistvust, ühtsemalt tõlgendatavaid aruandluseid ja järelevalvet šariaadi järgimises (Elhalaby *et al.*, 2023, p.2).

Panganduses ja finantstehingutes on üheks oluliseks võtmeks riskide hindamise ja maandamise oskus. Mollah, *et al.* (2017) on analüüsinud tavapankade ja islamipankade erinevaid tehnikaid (võtteid) riskide maandamisel. Kui tavapärases panganduses hindab ettevõtte juhtkond riske majandusaruannete analüüside põhjal, siis islamipanganduses peab hinnangu andma ka nõ šariaadi järelevalvekomisjon, mis kontrollib tehingute šariaadile vastavust. Sealjuures šariaadi järelevalvekomisjoni liikmetel ei pruugi olla finantsalaseid teadmiseid. Tavapanganduses oleneb juhtkonnast, kui palju riskitakse ja nt riskantseid finantstehinguid suurema (võimaliku) kasumi tootmiseks tehakse, ning aktsionäride moraalne pool (emotsioonid vara kaotusel) mittetulusate tehingute puhul neid enamasti ei huvita. Samas islamipanganduses on moraalil väga tähtis ja lahutamatu osa ning lähtuvalt šariaadist on kahjum ja kasum jaotatud kõigi tehingupartnerite vahel lepinguga, mis garanteerib riskide hajutamise ja tehingu aususe. Seetõttu kannavad tagasilöökide puhul islamipanganduses nii pangad kui investorid varade kaotusi tunduvalt vähem kui tavapangad. (Mollah, *et al.*, 2017, pp. 197-199)

Tavapanganduses kasvatatakse kapitali intressidelt teenitud tuluga, kuid islamipanganduses müüakse tooteid ja teenuseid, millele olenevalt tehingu suuruselt (tulevikus väärtuse kasv) lisatakse fikseeritud juurdehindlus. On avaldatud, et islamipankade edukuse määrab suuresti islamiusuliste investorite arv, sest šariaadi järgimine tagab investorite vahelise usaldusringi, kus täidetakse ühiseid eesmärke islamiseadust rikkumata. Kuna islamipanga tehingutes on riskid tehingupartnerite vahel jaotatud ja riskide võtmine väga hoolikalt kaalutud (koos eelneva šariaadikomisjoni hinnanguga), siis eraldi kindlustuslepinguid üldjuhul ei kasutata. Tavapanganduses sõltub investorite ja aktsionäride kasum panga investeringutest, kuid islamipanganduses, kus *riba* keelab investeringutelt intressi võtmise, määratakse kasum lepingus kindlaks ja märgitakse kasumijaotamise tingimused juhuks, kui lepinguprojekt ei saavuta lepingus olevaid tulemusi. (Mollah, *et al.*, 2017, pp. 199-200)

Brekke (2018, p. 1) on toonud välja, et moslemite kaasamine tavapärasesse (lääne) pangandusse on poliitilise tähtsusega, kuna moslemite arv maailmas kasvab. Samuti lisab Brekke, et oleks vaja välja selgitada vajadus islami finantstootetele, mis vastaksid läänemoslemite vajadustele tulenevalt nende usulistest põhimõtetest, et võimaldada

pangateenuseid võrdsetel võimalustel. Seejärel tuleks luua ja parandada ka regulatsioone. (Brekke, 2018, p. 1)

Näiteks aastatel 2015-2016 koguti Norras norramoslemitelt andmeid, mis aitaks kaardistada nende vajadusi läänelikes pangandustehingutes ja tuua välja religioonist tulenevad takistused. Uuringu tulemustes toodi esmalt välja, et silmast silma kohtumistel esitatud küsimustike ja veebipõhise küsimustiku puhul ilmnis erinevus šariaadist tuleneva *riba* keelu järgimise ranguse osas. Veebis vastanute protsent intressi kasutuse keelu osas oli madalam. Selgus ka, et suur osa vastanutest pidas tavapangandust vastuoluliseks šariaadist tulenevate põhimõtete tõttu ja 90% vastanutest märkisid, et intressipõhised laenud on islamiusuga vastuolus ja on neile keelatud. Uuringu kokkuvõttes on kajastatud, et tegelikkuses on tavapärasel panganduses islami finantsteenuste kättesaadamatus norramoslemitele suurem probleem, kui seda on poliitikas ja teadusuuringutes kajastatud. Uuringut edastanud autori sõnul, on Norra moslemikogukonnad võrreldavad teiste EL-i moslemite kogukondadega ja see tähendab, et probleemid islamipanganduse finantsteenuste mitte kättesaadavusega on EL moslemikogukondades sarnased. Ühe uuringus vastanud mehe (43 a.) sõnul: “*Mul on palju sõpru, kes on oma majad müüinud ja ootavad nüüd uue maja ostmiseks islamilaenu*” (Brekke, 2018, p. 5). (Brekke, 2018, pp. 1-5)

Brekke algatas 2017. aastal Norra Teadusnõukogu poolt toetatud kolmeaastase projekti, mille eesmärk oli koguda moslemite finantsteenustega seotud probleeme ning andmeid koguti Norrast; Taanist; Soomest ja Rootsist (Brekke, 2018, p. 6).

Sanaa (2023, p.44) kajastabki Soomes läbi viidud uuringuid, kus uuriti islamipanganduse asutamise vajadust Soomes, kuna viimaste aastate jooksul on sealne moslemite kogukondade arv oluliselt suurenenud (Sanaa, 2023, p. 44). Uuring viidi läbi küsitluste põhjal, kus selgitati välja üldine soomlaste teadlikkus islamipanga eripäradest ja *riba* olemusest. Uuringus osalesid ka Soome pangandusasutused ja soomemoslemid. Selgus, et IBF põhimõtete rakendamiseks Soomes on puudu mitmed tegureid ja on takistusi islamipanganduse loomiseks, mis puudutavad nii Soome seadusandlust, kui šariaadist tulenevaid erisusi laenude väljastamisel ja raha kasvatamisel. Intressi mitte tunnistades ei ole moslemitel võimalik parandada oma majanduslikke tingimusi ning nt võtta intressiga eluasemelaenu pankadest,

mis ei kohaldu šariaadiga. Samas on moslemitele oluline neid ümbritsev kogukond, mille heaolu on üksikisiku omast kõrgem. (Sanaa, 2023, p. 44)

Uuringute kohaselt puudub osaliselt soomemoslemitel huvi kasutada tavapärast euroopalikku finantsüsteemi ja seda pigem välditakse. See mõjutab ka moslemite tegevust ettevõtluses ja riigi (Soome) majanduse edendamist. (Sanaa, 2023, p. 57) Noored, soomemoslemitest ettevõtjad toimetavad ettevõtluses piiratud rahaliste vahenditega seoses *riba* keeluga. See on takistuseks vara kasvatamisel, ning järgmisele põlvkonnale ei suudeta paremat majanduslikku seisut luua. Paljud soomemoslemid on saanud riiki ÜRO vahendusel pagulastena või taotlede Soomes varjupaika ning sõltuvad rahaliselt suuresti sotsiaaltoetustest, kuna rände eesmärgiks ei olnud tööl käimine, mida omakorda raskendab võõras kultuur ja elunormid. Märgitakse, et šariaadi põhimõtete järgimine on neile takistuseks paremate elutingimuste ja ettevõtluse arendamisel. On toodud välja põhilised võtted, millega soomemoslemid oma finantsides opereerivad eluga toime tulekuks. Esimesena on nimetatud kokkuhoidlik elamine ja säästmine, teiseks on laenamine perekonnalt või sõpradelt ilma intressideta. Suuremate vajaduste ja tehingute rahastamiseks kasutatakse krediitkaarte, kuid jälgitakse väga hoolikalt, et tagasimaksed toimuksid intressivabal perioodil, milleks on üldjuhul 60 päeva. (Martikainen & Brekke, 2023, pp. 213-220)

Soomes on üsna tavapärase laenamise viis tavaelanike seas rotatsioonilaen. See põhineb kogukondadel (või grupeeringutel), mis korjavad raha ja laenavad tähtajaliselt eraisikutele. Sama meetod on kasutusel ka soomemoslemite hulgas, kuid suuremate tehingute jaoks nagu ettevõtluse arendamine sellest siiski ei piisa, aga samas on see ainus võimalus, kuidas šariaati järgides suuremaid rahalisi vahendeid juurde saada. (Martikainen & Brekke, 2023, pp. 220-221)

Uuringutest selgus, et soomemoslemid on huvitatud islamipanganduse olemasolust Soomes, ning vajalik oleks välja töötada uued normid, mis võimaldaksid IBF põhimõtete koostöös olevaid tehinguid teha. Samuti oleks vajalik kasvatada moslemite teadlikkust traditsioonilisest pangandusest, mis võimaldaks neil leida paremini šariaadiga kohalduvaid võimalusi nii igapäevastes kui ärilistes rahalistes tehingutes, ning arvatavasti see motiveeriks ka arendama finantsettevõtteid uute toodete loomisel IBF-ga arvestades. Kuna oma vaates toetavad IBF põhimõtted tänapäevast moodsat rohelist mõtteviisi, mõistavad hukka vaesuse ja ebavõrdsuse

ning tähtsustavad sotsiaalsed heaolu, siis on suurenenud huvi IBF-i kohta ülemaailmselt. (Sanaa, 2023, pp. 53-57)

Kokkuvõtvalt areneb islamipangandus ja -finantstehnoloogia ülemaailmselt, ning üha enam on teadlaste poolt hakatud uurima ja analüüsima islamipanganduse spetsiifikat ja võrdlema tavapärase finantskäsitlusega. Islamipanganduse ja -finantstehnoloogia prioriteedid on investeerimine finantstehnoloogiasse, et tugevdada ja laiendada islamipankade võrgustikku ja kättesaadavust. Kuna moslemite kogukondi paikneb üle maailma ning nende finantsmõtlemine ja -vahendid tuginevad šariaadile, mis samas toetab rohelist mõtteviisi ning mõistab hukka igasuguse liigkasuvõtmise, ning riskid on võrdsemalt hajutatud jms, siis on suuremates Euroopa riikides hakatud aktiivsemalt huvi tundma islamipanganduse ja selle kasutusele võtmise võimaluste vastu. Teadlased on üsna optimistlikul seisukohal islamipanganduse arengust Euroopas kui paralleelsest finantsmaailmast, kusjuures uuritakse ja püütakse ennustada ka seda, et kumb finantskäsitlus hakkab edaspidi rohkem järeleandmisi tegema, kas tava- või islamipangandus, et tulevikus oleks võimalik luua ühtsem finantssüsteem (arendus, järelevalve, aruanded, tehingute läbipaistvus jne).

Nii Norras kui Soomes läbi viidud uuringute põhjal saab välja tuua, et läänemoslemid on huvitatud oma elujärje ja toimetuleku parandamisest ning neil on huvi ettevõtluse arendamise vastu, kuid takistuseks on šariaadi järgimine rahalistes tehingutes ja intressiga laenud (mis neile on keelatud), mille abil saaks majanduslikku seisut parandada nii era kui riigi majanduse huvides, kuhu ollakse ümber asunud. Vaesus tekitab omakorda ühiskonnas vaenu erinevate etniliste rühmituste vahel, mis on ohuks julgeolekule. Järelevalve ja lõimumisprogrammi rakendamine moslemite osas on oluline igale Euroopa riigile. Uue seadusandluse välja töötamine, et islamipangandust riigis lubada, on aeganõudev ja töömahukas protsess. Osaliselt on asutud teostama uuringuid moslemite lääneliku panganduse kasutamise probleemide üle, kuid järelduste tegemine nõuab selles osas suuremat EL liikmesriikide vahelist koostööd.

1.4. Islamitaustaga ja riskiriikide kodanike rahapesu ja terrorismi rahastamise ohuga seotud tegevused Euroopas ja Eestis

Islamiusuliste suurenenud sisseränne ja infotehnoloogia areng suurendavad ka rahapesu ja terrorismi rahastamise ohtu. Islamistlik terrorism kasvab eriti (riski) riikides, kus toimuvad

relvakonfliktid ja kus on suured islami kogukonnad, mis alluvad rangelt ühele usujuhile. (Kaitsepolitsei amet, 2020, lk 39-40) Riskiriikidesse kuuluvad ka Lõuna- Aasia, Lähis- Ida ja Aafrika (Rahapesu Andmebüroo, 2022, lk 18) ning nendest riikidest saabub ümberasumisele Eestisse enim (islamitaustaga) kodanikke (Tammekun, 2019, lk 188).

Lisaks eelmises peatükis käsitletud *hawala/le*, mille tõttu esineb rahapesu ja terrorismi rahastamise oht, on terrorismi rahastamise vahenditeks veel kuritegevus (röövimine, vargused, narkootikumidega kauplemine), sularaha vedamine ja virtuaalvääringud. Samuti on oluliseks terrorismi rahastamise rahakogumise vahendiks kampaaniate korraldamine annetusteks heategevuslikel eesmärkidel, kusjuures annetuste kogumiseks jagatakse krüptovaluuta kasutamise võimalusi läbi interneti suhtluskanalite, nagu Telegram, Whatsapp jt (Kaitsepolitsei amet, 2022, lk 31; Kaitsepolitsei amet, 2021, lk 36).

Krüptovaluuta ehk virtuaalvääringute kasutamist raha teenimise eesmärgil ei ole islamimaad veel ametlikult heaks kiitnud, sest see on vastuolus šariaadiga (Valeri, *et al.*, 2020, p.5). Kuna krüptovaluuta tehinguid on võimalik teha ka nõ variisikuna või anonüümselt ning investeerida tehingutesse, mida ei ole võimalik kontrollida, siis kaasneb sellega suur oht rahapesule, mis on seoses krüptorahade ja *off-shore* firmadega olnud viimastel aastatel ülemaailmne probleem finantspettuste kontrollimisel ja avastamisel. Krüptovaluuta annab võimaluse kuritegevuseks nii tavainvesteeringuid sooritades kui ka terrorismi rahastamiseks, ja on kasutusel maksevahendina nõ pimeveebis. (Hellvig & Blanaru, 2023, p. 93)

Rahvusvaheline islamistlik terrorirühmitus *Al Qaeda* näiteks kasutas varasematel aastatel oma tegevuste rahastamiseks heategevusorganisatsioone ning annetusi. Tänapäevaks on selle ilmsiks tulekul sekkunud islamiheategevuslike rahade tegeliku liikumise jälgimise eesotsas USA-ga ÜRO liikmesriigid ning Euroopa liikmesriigid. Seetõttu tuuakse välja, et nii terrorismi rahastamisel, narkootikumidega kaubitsemisel ja tarbimisel ning inimkaubandusel on põhiliseks rahade liikumise vahendiks jätkuvalt *hawala*. (Vardi, 2010, p. 61) Viimase aja agressiivseim islamiliikumisega seotud terrorismi ühendus *Hamas* kasutab ekspertide sõnul terrorismi rahastamiseks ülemaailmselt heategevusorganisatsioone ja heauskseid riike kogudes annetusi nii sularahas kui krüptovaluutas (Al Sayegh *et al.* , 2023). Tom Robinsoni sõnul: "*Hamas on olnud üks edukamaid krüpto kasutajaid terrorismi rahastamisel*" (Al Sayegh *et al.* , 2023).

Rahvusvahelises vaates kasutatakse Eestit rahapesu ning terrorismi rahastamise rahade liikumises transiitriigina ja seda just tänu Eesti heale digilahenduste tasemele. Seetõttu on suurenenud järelevalve koormus, et täiendada digitaalseid meetmeid finantstehnoloogia järelevalve osas ning suunata ettevõtteid järgima teavitamiskohustust kahtlaste tehingute kohta. (Kaitsepolitseiamet, 2023, lk 37)

RAB 2022. aasta andmetest selgub, et Eestis on vabauhendusi (mittetulundusühinguid), kes kuuluvad rahastamises terrorismi rahastamise riski alla, kuna tegevuse andmeid ei esitata registritesse ning ei tulupidet ega annetusi ei deklareerita tegelike andmete kohaselt. Enamik kirikud ja usuühinguid koguvad üldiselt annetusi, kuid näiteks Eesti islamikogukonnad annetusi deklareerinud ei ole, kuid riikidega, kus on oht terrorismi arendamiseks, on väikese mahulisi ülekandeid tehtud. Samas toob RAB välja, et ka väikesed summad on riskantsed, kui need peaksid toetama terrorismi. Seega on oluline pidevalt täiendada järelevalveametite teadmisi (uutest) rahapesuskeemidest. (RAB, 2022, lk 3-4) Ka Eesti finantsasutused on kursis rahapesu ja terrorismi rahastamise ohuga kaasas käivate nüanssidega ning teevad tihedalt koostööd järelevalvega ja järgivad teavitamiskohustust kahtlaste tehingute puhul. Riskiks on pankades nt rahvusvaheline VIBAN konto nii piiriüleste maksete kui krüptovaluuta ülekanneteks ning kahtlaseid tehinguid on Eestis tuvastatud. (Kaitsepolitseiamet, 2024, lk 41) RABi andmetest selgub, et probleemsed on rahvusvahelised ettevõtted, kes tegelevad e-raha siirete ja valuutavahetusega, pakkudes sularahasiirde teenust, mida kasutavad paljud sisserännanud kodanikud (RAB, 2023, lk 18).

Kokkuvõttes saab välja tuua, et riikide vaheline koostöö rahapesu ja terrorismi rahastamise ohu tõkestamises on julgeoleku seisukohalt olulise tähtsusega. Mida kiiremini areneb finantstehnoloogia, seda suuremad võimalused tekivad ka kuritegelikeks tehinguteks. Samuti ei saa tähelepanuta jätta, et islamiusk ja šariaadist tulenevad põhimõtted põhjustavad rahapesu, leidmaks alternatiivsemaid vahendeid tavapangandusele (*hawala*, digitaalsed rahaülekanded platvormide kaudu (nt Paypal), kuna šariaadist tuleneb *riba* keeld. Samuti on (islami)terroristlike rühmituste poolt loodud globaalsed võrgustikud, et värvata uusi liikmeid kuritegelikku maailma. Värbamise poolt on enim ohustatud noored ja kogukondadest eraldunud moslemid.

2. EMPIIRILINE UURING

Lõputöö teine peatükk kirjeldab ülevaatlilikult empiirilise uuringu läbiviimist. Alapeatükkides on välja toodud uuringu meetodika ja valim, läbiviimise protsess ning uuringu tulemused. Empiirilises uuringu osas tuleb poolstruktureeritud intervjuudega leida vastused uurimisküsimustele, mis lõputöös on esitatud järgmiselt:

1. Kui paljud Eestis asuvad islamiusulised elanikud kasutavad Eesti pangakaarti ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega?
2. Milliseid ja millisel viisil on Eesti pangatoodete tutvustusi ja pakkumisi Eestis elavatele islamiusulistele kodanikele tehtud, et kaasata nad rohkem tarbima Eesti pankade tooteid ja teenuseid?
3. Millised on ekspertide seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavuse võimalikuks tegemisel tuleviku Eestis ning kuidas see mõjutaks rahapesu ja terrorismi rahastamise ohtu?

Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada kas islami finantsteenuste võimaldamine Eesti pankades oleks kasulik Eesti majandusele ja finantstehingute läbipaistvusele ning kuidas see mõjutaks Eesti (finants)julgeolekut.

2.1. Uuringu läbiviimise meetodika, valim ja läbiviimise protsess

Lõputöö uurimismeetodiks kasutati kvalitatiivset uuringut, mis sisaldab andmekogumise ja -analüüsi meetodit, ning andmed koguti poolstruktureeritud intervjuudest, toetudes uurimisküsimustele. Taylor (2015, p. 18) nimetab kvalitatiivset uuringut eluliste, kirjeldavate andmete (vaatlus, vestlus, dokumendid, miimika jms) kogumiseks, et mõista ja analüüsida uurimisküsimusi (vastuseid) läbi inimeste. Toetudes Hirsijärvi, *et al.*, (2004, lk 169) kvalitatiivse uurimuse andmete kogumise suunistele, on mõistlik viia intervjuusid läbi seni kaua, kuni saadakse uut informatsiooni, ning korduvate vastuste ilmnemisel on intervjuude eesmärk täidetud. Teadusuuringutes nimetatakse selliselt läbi viidud küsitlust (intervjuud) küllastuseks (uut informatsiooni enam intervjuudes ei laeku), kuid küllastumise õiget taset ei ole lihtne kindlaks määrata, kuna küsimuste ja vastuste põhjalikkus (olulisus) võib sõltuda nt erinevatest vaatenurkadest uuringu küsimustele (Kyc, 2022, p. 39).

Virkus (2016) on kirjutanud intervjuude läbiviimisest teaduslikes uurimistöodes, ning sellele toetudes on poolstruktureeritud intervjuud head, kuna saab toetuda uurimisküsimustele ja küsida vajadusel täiendavaid (täpsustavaid) küsimusi. Sellisel viisil on võimalik koguda ka mittetüüpseid vastuseid ja saada uusi vaatenurki (Virkus, 2016).

Õunapuu (2014, lk 171) kirjelduste kohaselt annavad poolstruktureeritud intervjuudes eelnevalt koostatud küsimused intervjuule nõ aluse, mille põhjal saab küsimusi esitada vabas järjekorras olenevalt olukorrast. Hirsijärvi, *et al.*, (2004, lk 195) kirjeldavad poolstruktureeritud intervjuud kui teemaintervjuud, mis võimaldab analüüsida andmestikku mitmel moel, tulenevalt saadud vastustest, ja seega on poolstruktureeritud ehk teemaintervjuu töös kohane valik. Poolstruktureeritud intervjuu on paindlik ja seetõttu saab muuta küsimusi olenevalt olukorrast (Laherand, 2008, lk 177). Uurijal on soovitatav jääda intervjuudel võimalikult neutraalseks ja eelarvamuste vabaks, et kogutud andmed saaksid võimalikult mitmekülgsed, arvestades inimeste erinevate teadmiste, mõtete, ametipositsioonide, seisukohtadega jne (Taylor, 2015, pp. 19-20).

Seega, toetudes eelnevale, oli uuringuks planeeritud kvalitatiivse uuringu meetod, kus viiakse läbi tulenevalt uurimisküsimustest poolstruktureeritud intervjuud RAB, Siseministeeriumi, Rahandusministeeriumi, KAPO ja Eesti pankade ekspertidega.

Uurimistöös tuleb enne andmete kogumist moodustada **valim**, ning selleks kasutati mittetõenäosuslikku eesmärgipärast (ettekavatsetud) valimit. Kuna islamifinantside ja nendega seotud probleemidega tegeleb Eestis piiratud arv eksperte, siis ettekavatsetud valim oli asjakohane toetudes Õunapuu (2014, lk 150) teooriale valimi kriteeriumi valimisest. Samuti kirjeldab Lagerspetz (2017, lk 168) valimi olemusest kui üldisemast grupist väiksema grupi moodustamist, mille varal uuringu tulemused üldistatakse suurele grupile vastavalt uuringu eesmärkidest tulenevate vastuste põhjal. Berndt (2020, p. 224) toob välja, et valimid jagunevad tõenäosuslikeks ja mittetõenäosuslikeks, milles esimesel juhul moodustub valim juhuslikust valikust (puuduvad spetsiifilised tingimused) ja teisel juhul moodustab uurija valimi arvestades teema spetsiifikaga (valim koosneb teemat tundvatest liikmetest). Valimile ei ole leitud täpset ja muutumatut definitsiooni, kuna palju oleneb uurimistöo teemast, valimis osalejate teadmistest, valimi suurusest, uurija püstitatud küsimustest jne (Gentles, *et al.*, 2015, p. 1772).

Toetudes eeltoodud valimi moodustamise põhimõtetele ja arvestades lõputöö teema spetsiifikaga moodustati algselt intervjuude läbi viimiseks kaks valimigruppi. Esimesse valimisse planeeriti intervjuud PPA, Rahandusministeeriumi, RAB, Siseministeeriumi ja KAPO ekspertidega, ning teise valimisse olid planeeritud intervjuud Eesti pankade spetsialistidega. Kuna PPA ja Eesti pangad ei nõustunud intervjuudes osalema, siis moodustati (kohandati) tulenevalt võimalustest üks valim (vt tabel 1). Eesmärgipärast mittetöenäosuslikku valimit kasutades võivad tekkida protsessi käigus uued küsimused ja uued valimi liikmed, ja sellisel juhul tuleb valimit kohandada, et saada võimalikult rohkem täpsemat informatsiooni tekkinud ja tekkivatele uurimisküsimustele (Ames, *et al.*, 2019, pp. 5-8).

Valimisse vajalike ekspertide leidmiseks pöörduiti esmalt asutuste ja ettevõtete poole e-kirja teel, kus tutvustati lõputöö koostajat, lõputöö teemat ja eesmärki. Intervjueeritavatele, kes vastasid ja olid intervjuuga nõus saadeti enne intervjuud e-kirja teel ka põhiküsimused (vt lisa 1). Kõik intervjueeritavad esindasid asutust ning soovisid jääda anonüümseks, mistõttu lõputöös ei saa ametinimetusi, tööülesandeid ja tööstaaži kajastada. Anonüümsuse tagamiseks viidi intervjuud läbi vastavalt intervjueeritavate sooviga virtuaal-või telefonikõne kaudu.

Tabel 1. Ekspertintervjuude parameetrid (autori koostatud)

Intervjueeritav	Läbiviimise kuupäev	Intervjuu kestvus	Kaugintervjuud
RAB1	03.03.2024	27:06	<i>Microsoft Teams</i>
SiM2	05.04.2024	28:01	<i>Microsoft Teams</i>
RahM3	09.04.2024	25:06	<i>Huawei P30lite</i>
Kapo4	23.04.2024	26:09	<i>Huawei P30lite</i>

Andmeanalüüsi **läbiviimise protsessis** kasutatavate tegevuste tulemuslikuks ja eesmärgipäraseks täitmiseks toetub lõputöö uurija Assarroudi, *et al.*, (2018, p. 43) poolt esitatud kvalitatiivse sisuanalüüsi (edaspidi QCA) põhimõtetele. Intervjuud salvestatakse, saadud tekst kodeeritakse teksti osadest välja sõelatud sisult oluliste omaduste ja teemade alusel, ning kategoriseeritakse toetudes uurimisküsimustele. Kui intervjuude käigus ilmnevad uued olulised asjaolud, mis on uurimistööle olulised, siis tuleb ka need kodeerida ja kategoriseerida, et saada usaldusväärsemad analüüsi tulemused (Elo & Kyngäs, 2008, p. 111). Lisaks intervjuude sõnalisele osale tuleb tähelepanu pöörata ka nõ varjatud sisule, kus nt naer,

miimika, mõmin jne võivad öelda rohkem kui sõnad (eriti kui varjatud sisu esineb mitmel valimi osalisel), tuleb sellele anda eraldi kood ning kategoriseerida (Thomas & Magilvy, 2011). Eelnevast lähtudes intervjuud salvestati mobiiltelefoni diktofoni ja (või) *Microsoft Office* 'i diktaadi programmi abil ning transkribeeriti *Microsoft Office* 'i *Word* transkribeeringu funktsiooniga. Seejärel moodustati neli kategooriat (vt tabel 2), mis tuginesid uurimisküsimustele ning kategooriatele loodi koodid (vt tabel 3). Peale transkribeerimist helisalvestised kustutati.

Tabel 2. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Kategooria
1) Kui paljud Eestis asuvad islamiusulised elanikud kasutavad Eesti pangakaarti ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega?	1) Eesti pangakaardi kasutamine ja sellega seoses šariaadist tulenevad probleemid islamiusuliste ja riskiriikidest pärinevate kodanike poolt
2) Milliseid ja millisel viisil on Eesti pangatoodete tutvustusi ja pakkumisi Eestis elavatele islamiusulistele kodanikele tehtud, et kaasata nad rohkem tarbima Eesti pankade tooteid ja teenuseid?	2) Eestis asuvatele islamiusulistele Eesti pangatoodete tutvustamine ja uute lahenduste leidmine arvestades šariaadist tulenevate eripäradega
3) Millised on ekspertide seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavuse võimalikuks tegemisel tuleviku Eestis ning kuidas see mõjutaks rahapesu ja terrorismi rahastamise ohtu?	3) Islami finantstoodete kättesaadavus ja sellest tulenevad julgeoleku riskid Eestis

2.2. Uuringu tulemuste analüüs

Selles peatükis kirjeldatakse ekspertintervjuude analüüsimise tulemusi. Tulemused on koondatud koodipuisse (vt tabel 3). Kategooriad ja koodid moodustati intervjuudest saadud vastuste põhjal ning intervjuu põhiküsimustes (vt lisa 1) lähtuti lõputöö eesmärgist. Kokku kujunes 3 kategooriat.

Esimene kategooria (vt tabel 3) moodustati, et selgitada välja Eesti pangakaardi kasutamise aktiivsus islamiusuliste ja riskiriikide kodanike poolt, ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega. Kokku saadi 7 koodi. Intervjuueeritavate (RAB1, SiM2, RahM3 ja Kapo4) vastustest selgus, et on näha Eesti pangakaartide kasutamist riskiriikide kodanike poolt, kuid usulist tausta ei ole võimalik välja monitoorida (kood 1).

Tabel 3. Intervjuude analüüsimisel saadud kategooriad ja koodid/koodipuu (autori koostatud)

Kategooriad	Koodid
<p>Kategooria 1</p> <p>Eesti pangakaardi kasutamine ja sellega seoses šariaadist tulenevad probleemid islamiusuliste ja riskiriikidest pärinevate kodanike poolt</p>	<p>Kood 1. Kasutamist riskiriikide kodanike poolt on näha, aga islamiusulisi nendest eraldada ei saa (RAB1, Kapo4, SiM2)</p> <p>Kood 2. Krüptoraha, e-rahastusplatvormid ja välisriikide pangakontod (Kapo4, RahM3)</p> <p>Kood 3. Rahapesu ja terrorismi rahastamise ohud (RAB1, RahM3)</p> <p>Kood 4. Probleemid islamiusuliste vabaihendustega (RAB1, SiM2)</p> <p>Kood 5. <i>Hawala</i> on kasutusel ka Eestis (RAB1, RahM3, SiM2, Kapo4)</p> <p>Kood 6. Informatsioon puudub (RAB1, SiM2, RahM3, Kapo4)</p> <p>Kood 7. Eesti finantsasutuste teadmised šariaadist tulenevate finantskäsitluste eripäradest (RAB1, SiM2, RahM3, Kapo4)</p>
<p>Kategooria 2</p> <p>Eestis asuvatele islamiusulistele Eesti pangatoodete tutvustamine ja uute lahenduste leidmine arvestades šariaadist tulenevate eripäradega</p>	<p>Kood 1. Küsitluse läbi viimine eestimoslemite kogukondades riigiametnike poolt</p>
<p>Kategooria 3</p> <p>Islami finantsteenuste kättesaadavus ja sellest tulenevad julgeoleku riskid (probleemid) Eestis</p>	<p>Kood 1. See on pankade valik (RahM3, Kapo4)</p> <p>Kood 2. riskid (SiM2)</p>

RahM3 tõi välja, et: *“/.../See on kaetud pangasaladusega „. Kood 1-ga seotud küsimusega toodi välja, et väga palju kasutatakse riskiriikide kodanike poolt krüptovaluutat ning erinevaid rahastusplatvorme, samuti välisriikide kontosid (kood 2). Kapo4 tõi välja, et ka Eesti ettevõtluses võidakse palgatasu osaliselt tasuda krüptovaluutas, ning, et:“ /.../Ei olda nii kinni nendes traditsioonilistes pangateenustes“.*

RahM3-ga intervjuus toodi välja, et rahapesu seaduse mõttes tehakse kohustatud isikutega tihedat koostööd, eriti finantssektoriga, et käsitleda rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisega seotud teemasi (kood 3) ning RAB1 juhtis samuti tähelepanu rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadusele, kus on reguleeritud kohustatud isikud, kes peavad RABi kahtlastest tehingutest teavitama. RAB1: *„Näiteks meil on hiljuti välja tulnud uuring terroriorganisatsiooni Hamas rahastamismudelite kohta või siis on ka näiteks sularahaga seotud rahastamise riskid“.* RAB1 kirjeldas intervjuus samuti riskitasemete ja riskigruppide analüüsiga seotud protsesse ja ütles, et: *“ Riskitasemete määramisega kaasnevad väga pikad ja keerulised protseduurid ja reeglid“.* Sularaha on jätkuvalt salakaubanduses, rahapesus ning terrorismi rahastamises oluline maksevahend

Nii RAB1 kui SiM2 intervjuudes toodi välja, et probleeme on islamiusuliste vabauhendustega (kood 4), mis kuuluvad mittetulundussektorisse ning annetustest kogutud rahaga seotud toimetused ei kajastu deklaratsioonides selgelt. RAB1 sõnas, et: *„Informatsiooni saamine ja edastamine rahapesu ning vabauhenduste teadlikkuse tõstmise osas tugineb rahvusvahelisel koostööl“.* SiM2 tõi intervjuus välja, et vabauhenduste annetuste osas oleks Eestil vaja täiendada regulatsioone, ning teha koostööd teiste Euroopa riikidega, et vältida vigu uute regulatsioonide loomisel. Samuti lisas SiM2, et probleeme on mittetulundusühingutega, mis on Eesti äriregistris registreeritud, asutajad on kolmandate riikide päritoluga kodanikud, ning aastaaruanded on mitu aastat esitamata. Registreeritud ettevõtte nimel saab teha rahalisi tehinguid pea kõikjal, kuid mis tehinguid, ning millega ettevõtte tegelikult tegeleb ei ole teada, ning seetõttu tuleks sellised ettevõtted äriregistrist kustutada. RAB1 sõnul on seetõttu oluline nende organisatsioonile väliskoostöö teiste riikidega ning vabauhenduste koolitamine teadlikkuse tõstmise osas, et tõkestada rahapesu skeeme.

Intervjuudest selgus, et kõik intervjuueeritavad on kursis *hawala* ja selle kasutamisega (kood 5) ning Kaitsepolitsei amet on *hawala*'ga seotud skeeme kajastanud oma viimaste aastate aastaraamatutes korduvalt. RAB1 lisas, et *Hawala* kasutust on andmetest näha, ja :“ /.../Nii on ja seda nagu otseselt keelata ei saa“. SiM2 sõnul, ei ole *hawalas* midagi head, ning samas takistada selle kasutamist on võimatu. RahM3 intervjuust selgus, et *hawala* kasutamisest teatakse, ning suure tõenäosusega on see ka Eestis kasutusel. Intervjuudes uuriti samuti, et millised on eestimoslemite probleemid seoses šariaadist tulenevate erisuste ja *riba* keeluga, kasutamaks Eesti pangakaarte aktiivsemalt ja panustades seeläbi rohkem Eesti majandusse. Intervjuudest selgus, et sellekohane informatsioon puudub (kood 6) ning ei teata, mil viisil Eesti pangad *riba* keelust ja šariaadist tulenevalt riskiriikide kodanikele (ja moslemitele) pangateenuseid pakuvad.

Samuti ei osatud intervjuudes öelda, kui põhjalikke teadmisi omavad Eesti finantsasutused šariaadist tulenevatest finantskäsitluse eripäradest, *riba* keelust ning „islamiakende“ levimisest Euroopasse (kood 7). Lõputöö teoreetilises osas on käsitletud ka islamiusulise digipanganduse rakendamist tingimustel, mis vastavad ELi regulatsioonidele (vt käesolev töö lk . 16-17). Eesti kohta selles osas andmed puuduvad, kuid see ei välista islamiusuliste digirakenduste levimist ka Eestisse.

Intervjuude põhjal võib öelda, et Eesti finantsasutused on seoses rahapesu ja terrorismirahastamise ohuga kohustatud täitma ja järgima teatamiskohustust rahapesu või terrorismi rahastamise kahtluse kohta, kuid see ei anna vastust pankade teadmistele, seisukohtadele ning tuleviku plaanidele seoses islamipanganduse levimisega Euroopasse leidmaks ja arendamiseks ka Eestis islami finantstoodete kättesaadavust ja (või) avatust islami digipanganduse toetuseks Saksamaa *Solarisbank*'i näitel (vt käesolev töö lk 16-17).

Teine kategooria (vt tabel 3) moodustati, et selgitada välja, kas Eesti pangad arvestavad pangatoodete pakkumisel šariaadist tuleneva *riba* keeluga (kui tegemist on islamiusulise kodanikuga), ning kas ja kuidas Eesti pangad teevad uusi pakkumisi oma toodete osas eestimoslemitele. Kategooriale moodustus üks kood (kood 1), kuna vastuseid sellele küsimusele intervjuude käigus ei saadud ja jutt kulges enamasti rahapesu ja terrorismi

rahastamise ohu tõkestamise tähtsuse ümber, ning samuti pangasaladuse ja kliendikonfidentsiaalsuse hoidmise üle, mis on pankade õigus ning kohustus. Samuti ilmnes intervjuudest, et islami finantsteenuste pakkumine, lähtudes šariaadist, on pankade valik ning uusi tooteid ei ole keelatud turule tuua kui need on vastavuses Eesti ja Euroopa regulatsioonidega. Intervjuude käigus selgus, et Eestis ei ole islamikogukondades viidud läbi (küsitlus)uuringut, et kaardistada eestimoslemite probleeme seoses tavapanganduse toodetega.

Kolmas kategooria (vt tabel 3) moodustati, et selgitada, millised on intervjueeritud asutuste seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemisel Eestis ning sellest tulenevad julgeoleku riskid. Lähtudes intervjuudes saadud vastustest, moodustati kolmandale kategooriale 2 koodi (vt tabel 3).

Esimene kood (kood 1) moodustati RahM3-lt saadud vastuse põhjal. RahM3 sõnas, et: *“See ongi nagu pankade enda otsustada ja ma siin riigi poolt ei näe sekkumise vajadust küll praegu. Pangad on iseseisvad pangatoodete arendamisel, kui see on kooskõlas seadusega“*. See ühtib ka lõputöö teoreetilises osas kirjutatuga, kus on välja toodud, et islamipangandus levib Euroopasse, ning asutatud on mitmeid islami finantstooteid pakkuvaid tavapanku, mis arvestavad šariaadist tulenevate erisustega finantstehingute tegemisel (vt käesolev töö lk 17-18). Islami finantstehingute kättesaadavaks tegemise kohta lisas intervjueeritav RahM2, et *“Ilmselt saaks osa sellest tarbijaskonnast, kes kasutavad mitteametlikke rahatehingute viise, siis tuua legaalsesse finantssüsteemi“*.

Lõputöö teoreetilises osas (vt käesolev töö lk 14-17) saab ülevaate islami finantstehnoloogia arengust ning eesmärkidest. Kuna IBF põhimõtted tulenevad šariaadist, mis toetab viimaste aastate uut ja suurt rohepööret ning digitaliseerumist, et hoida ökosüsteem puhtana, siis finantsinfotehnoloogia arendamine ning selle toel islamipanganduse impeeriumi kasvatamine üle maailmselt on islamipanganduse suurim prioriteet (vt käesolev töö lk 18-20). Kapo4 tõi intervjuus välja, et tänu suurele finantsinfotehnoloogia arengule, teeb krüptovaluuta ning rahvusvaheliste digitaalsete rahavahenduskontorite kasutatavuse määr ja kättesaadavuse mugavus võimaluse, et Eestis

hakatakse võimaldama islami finantsteenuste kättesaadavust väikeseks. Valikud, milliseid pangatooteid turul pakkuda (olenemata finantstehnoloogia arengust), on siiski pankade otsustada

Teiseks kerkis seoses kolmanda kategooria küsimusega (vt tabel 3) esile turvalisuse ja julgeolekuga seotud riskid (kood 2). Töö teoreetilises osas on ülevaade Eestis elavatest moslemi kogukondadest. Moslemid vajavad islamiusulisi kogukondi, et tulla toime seoses rändega uues elupaigas, mis on uue, euroopaliku kultuuriruumiga, jäädes truuks islamiusule ning šariaaditulenevatele (elu)põhimõtetele (vt käesolev töö lk 8-9). Šariaadist tulenevad ka islamipanganduse põhimõtted (vt käesolev töö lk 10-14), mida tavapanganduses ei kasutata ja rangelt on keelatud intressi ehk *riba* kasutamine, ning eestimoslemite poolt Eesti pangakaartide kasutamise tingimused ja määr on täpselt teadmata (nagu intervjuudest selgus).

Küsimusele, et kas Eesti majandusele võiks kasuks tulla Eesti pankades islami finantstoodete kättesaadavaks tegemine vastas SiM2, et: „*Siin on väga mitmeid erinevaid põhjuseid miks seda ei toetaks*“. SiM2 kirjeldas, et see soodustaks suletud kogukondade teket, kus elatakse oma maailmas oma seaduste (šariaadi) järgi, ning lõimumisele see kaasa ei aita. SiM2 sõnul, tekitaks see ka konflikte kogukondades, sest tekib kaks suunda *riba* käsitlusel ning sellest võivad juba areneda suuremad konfliktid, omavahelised arvete klaarimised, radikaliseerumine jne. See kattub ka töö teoreetilises osas välja tooduga (vt käesolev töö lk 8-10).

2.3 Järeldused ja ettepanekud

Lõputöö teoreetilises osas uuriti teadusallikate põhjal moslemite sisserännet Euroopasse, islamiusu omapärasid, islamiusu traditsioonilist lähenemist finantssüsteemidele, islamirahanduse sissetungi Euroopasse ja ülevaadet islamitaustaga kodanike ja riskiriikide rahapesu ja terrorismi rahastamisega seotud tegevustest Euroopas ja Eestis. Lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada, millist mõju võiks avaldada islami finantstoodete kättesaadavaks tegemine Eesti pankades Eesti finantsjulgeolekule.

Eesmärgi saavutamiseks püstitati lõputöös 3 uurimisküsimust. Järgnevalt tuuakse välja uurimise käigus intervjuude analüüsimise põhjal tehtud järeldused. Intervjuudest selgus, et väga olulisel kohal kõigi intervjuueeritavate poolt on rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisega seotud toimingud (rahvusvaheline koostöö, ettevõtete koolitamine jne). Samuti ollakse kursis islamipanganduse ja traditsioonilise panganduse suurima erisusega, milleks on intressi keeld ehk *riba*. *Hawala* kasutamisest ei rääkinud intervjuudel keegi pikalt ning kommentaarid olid väga lühikesed (kõik teadsid, aga teha ei saa midagi). Finantsteenuste kättesaadavuse osas (tulevikus) Eesti pankades oldi erinevatel seisukohtadel, või jäeti selge seisukoht ütlemata. Samuti ilmnis lõputöö uuringutes, et Eesti järelevalveasutustes ei ole palju eksperte, kes saaksid ja oskaksid vastata töös püstitatud uurimisküsimustele (erinevatest vaatenurkadest), ning seetõttu tuli piirduda nelja intervjuuga.

Esimesele uurimisküsimusele (Kui paljud Eestis asuvad islamiusulised elanikud kasutavad Eesti pangakaarti ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega?) saab vastata uurimise tulemusel et, Eesti pangakaarte kasutatakse riskiriikidest pärinevate kodanike poolt, kuid usupõhist profileerimist ei praktiseerita, ning pankadel on õigus hoida klientide konfidentsiaalsust (ja kohustus tunda klienti). Samuti ilmnis intervjuudest, et ei ole teada, kas sellist ülevaadet üldse on. Toodi välja, et palju kasutatakse riskiriikidesse kuuluvate kodanike poolt (Eestis asuvate) nii krüptoraha kui erinevaid rahaülekande platvorme (*PayPal*, *TransferWise* jt) ning välisriikide pangakontosi, mis läheb kokku ka teooriaga (vt käesolev töö lk 22-24).

Samuti ilmnis intervjuudel, et ka *hawala* on suure tõenäosusega eestimoslemite ja (Eestis asuvate) riskiriikidesse kuuluvate kodanike hulgas kasutusel ja selle abil tehakse vajalikke rahalisi tehinguid kui pangakaarti ei ole. Lõputöö teooria osas on toodud välja *hawala* olemus, sellega seotud riskid ning kasutamine ja levimine Euroopasse (vt käesolev töö lk 12-14). *Hawala't* on (islami)terroristliku rahastamise vahendina toodud välja Kaitsepolitsei ameti viimaste aastate aastaraamatutes jätkuvalt (Kaitsepolitseiamet, 2024).

Uurimisküsimusega seoses oldi üksmeelel, et moslemite ja riskiriikide kodanike arv Eestis on pidevas kasvus, mis on toodud välja ka teooria osas (vt käesolev töö lk 8-9, 23) ning ka see kinnitab, et uurimisküsimus on asjakohane, kuna ilma rahaliste toiminguteta on euroopalikus maailmas üldiselt keeruline hakkama saada, mis tähendab, et tõuseb ka alternatiivsete (ja kuritegelike) rahatoimingute arv.

Toetudes lõputöö teoreetilisele osale, kus kirjeldati uuringuid soome- ja norramoslemite hulgas (vt käesolev töö lk 20-22) saab välja tuua, et Soome regulatsioonid näiteks vajaksid islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemise puhul täiendusi. Norras läbi viidud uuringutest selgus, et tegelikkuses on norramoslemitele kättesaadamatus islami finantsteenustele suurem probleem, kui seda on kajastatud (vt käesolev töö lk 20) ning, kuna moslemite kogukonnad on EL-is sarnase probleemi ees, siis on see tegelikkuses tõenäoliselt probleem ka teistes EL liikmesriikides. Nii Soomes kui Norras elavad moslemid ei ole rahul euroopaliku finantssüsteemiga, kuna tavapanganduses rakendatakse intresse, mida šariaati järgivad islamiusulised kasutada ei saa seoses *riba* keeluga (vt käesolev töö lk 11). Seetõttu kannatab nende majanduslik olukord, kuna laenude ja liisingute abil ei saada rahalisi ressursse täiendada (vt käesolev töö lk 20-22). Selle tulemusel otsitakse ja kasutatakse alternatiivseid lahendusi rahalisteks tehinguteks nii ametlike kui mitteametlike rahastusmeetodite kaudu. Soome uuringutest võib veel esile tuua, et uuringu tulemuste põhjal jõuti järeldusele, et moslemite kogukondades on vaja tõsta teadlikkust traditsioonilise panganduse toodete osas (vt käesolev töö lk 20-21).

See, kuidas usulistel põhjustel ehk šariaati järgivad kodanikud toimetavad Eesti pangakaartidega, mis vajavad üldjuhul tehingute tegemiseks (olenevalt panga sisestruktuuri põhimõtetest) intressi kasutust, ning millised on sellest tulenevad probleemid, jääb selles töös vastuseta, kuna see küsimus vajab vastuste saamiseks ametiasutuste ja finantsettevõtete koostööl põhinevat eraldi uuringut.

Uuringu tulemustest saab järeldada, et ei ole teada, kas ja millisel määral aitaks Eesti pangakaardi aktiivsem kasutamine eestimoslemite ja Eestis elavate riskiriikide kodanike poolt vähendada rahalisi tehinguid läbi *hawala* skeemi (vt joonis 1), kuna see vajab täpsustavaid uuringuid ning koostööd teiste liikmesriikidega, et analüüsida olukorda ning leida ühiseid lahendusi. Samuti tuleks edaspidiste uuringute käigus täpsustada pankade

teadlikkust, teadmisi ja tulevikuvisioni seoses islamipanganduse sissetungiga Euroopasse ja Eestisse ning mõelda, kuidas kaasata (ja mõjutada) eestimoslemeid rohkem kasutama Eesti pangatooteid, et osaleda rohkem Eesti majanduses, mis ühtlasi aitaks kaasa mitteametlike rahatehingute vähendamisele.

Teisele küsimusele (Milliseid ja millisel viisil on Eesti pangatoodete tutvustusi ja pakkumisi Eestis elavatele islamiusulistele kodanikele tehtud, et kaasata nad rohkem tarbima Eesti pankade tooteid ja teenuseid?) jääb vastus lahtiseks, kuna pangad ei soovinud intervjuudes osaleda. Intervjuude põhjal saab välja tuua, et seoses rahapesu ja terrorismi rahastamise ohuga teevad nii riigi- kui erasektorid tihedat koostööd ning eriti suunab järelevalve tähelepanu finantssektorile ning islamiusulistele vabaühendustele, et selgitada teavitamiskohustusega kaasnevat regulatsioone ja nende täitmise tähtsust, millest on teoreetilises osas ka kirjutatud (vt käesolev töö lk 24).

Nii Euroopa- kui islamipanganduses on praegu suur rõhk finantsökosüsteemi loomisel ja arendamisel. Paraku arendavad ja juhivad tavapangandus ja islamipangandus erinevatest põhimõtetest lähtudes, luues sellega globaalselt kaks paralleelset finantsdigivõrgustikku (vt käesolev töö lk 14-17). Digitaliseerumine on tänapäeva paratamatus, kuid oluline on see, kuidas riigid suudavad digimaailmas opereeritavalt finantstehingutelt saadud kasu hoida oma riigis ja mitte toita rahapesu ning terrorismi rahastamisega seotud (varjatud) tehinguid. Islamipangandus on jõuliselt tunginud Euroopasse, ning otsitakse uusi võimalusi šariaaditoodete müümiseks läbi Euroopa pankade (vt käesolev töö lk 15-17).

Seega tuleks võimalikult palju ja selgelt teha islamiusulistele, kes on ümber asunud Euroopasse (ja Eestisse) selgitustööd tavapangandustoodete osas, ning leida vajadusel uusi finantslahendusi ja tooteid, mis tooksid kasu Euroopa riikidele, kus asuvad moslemite kogukonnad.

Kolmandale uurimisküsimusele (Kas ja millised on ekspertide seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavuses (tulevikus) Eesti pankades ning kas selles nähakse probleemi?) vastust otsides selgus intervjuudest, et pankadele ei saa keelata uute toodete arendamist kui need on seadustega kooskõlas, kuid (finants)turvalisuse seisukohast võib kahe

erineva suunitlusega pangateenuste kättesaadavus tekitada probleeme julgeolekus. Ka teooria osas on välja toodud, et islamipangandus levib Euroopasse ning üha rohkem Euroopa riike on hakanud uurima ja analüüsima islamipangandusega seotud nüansse (erisusi), et kaaluda islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemist ja täiendada regulatsioone (vt käesolev töö lk 14-17).

Järeldusena saab välja tuua, et küsimus vajab täiendavaid uuringuid, et kaardistada islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemisega kaasnevad finantsjulgeolekuriskid. Intervjuudest selgus, et selleks päris valmis ei olda ning tulekuvision puudub. Keerulisemaks veelgi muudavad finantsjulgeolekule islamirahanduse sissetuleku jälgimisel üha täienevad finantstehnoloogial põhinevad finantstooted ja teenused.

Analüüsides uuringus saadud tulemusi moodustusid järgnevad ettepanekud:

- 1) Vajalik oleks läbi viia küsitlus (Soomes ja Norras läbiviidu näitel) eestimoslemite seas, mis aitaks kaardistada nende harjumusi ja probleeme Eesti pankade toodetega.
- 2) Eesti pankade ja järelevalveasutuste koostöös oleks eestimoslemite kogukondades vaja läbi viia selgitustööd Eesti pankade poolt pakutavate toodete osas, et Eestis elavad moslemid kasutaksid rohkem kohalike pankade tooteid.
- 3) Võimalusel välja selgitada Eesti pankade tulekuvisionid islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemise osas, et vajadusel saaks õigeaegselt täiendada regulatsioone ja finantsjulgeolekuga seotud küsimusi.

KOKKUVÕTE

Lõputöö „Islami finantsid Euroopas ja Eestis seoses suurenenud moslemite sisserändega“ eesmärgiks oli uurida ning selgitada välja, millist mõju võiks avaldada islami finantstoodete kättesaadavus (islamiaknad) Eesti pankades Eesti finantsjulgeolekule.

Tulenevalt uurimisprobleemist moodustati kolm uurimisküsimust, millele uurimisel toetuti. Uurimisküsimused on lõputöös järgmised: Kui paljud Eestis asuvad islamiusulised elanikud kasutavad Eesti pangakaarti ning millised on nende probleemid tavapanganduses seoses šariaadist tulenevate erisustega?; Millised ja millisel viisil on Eesti pangatoodete tutvustusi ja pakkumisi Eestis elavatele islamiusulistele kodanikele tehtud, et kaasata nad rohkem tarbima Eesti pankade tooteid ja teenuseid?; Millised on ekspertide seisukohad islami finantsteenuste kättesaadavuses (tulevikus) Eesti pankades ning kas selles nähakse probleemi? Seejärel koostati kolm uurimisülesannet, et leida uurimisküsimustele vastused.

Esimeseks uurimisülesandeks oli analüüsida teadusallikate põhjal teoreetilisi lähtekohti moslemite finantsinstrumentide eripärasuste ja kasutamise kohta. Islamipanganduse ja finantssüsteem tuginevad Koraanil, kuhu on talletatud islamiusuliste jumala (*Allah*) sõnad. Koraanist tuleneb ka Aafrikas, Aasias ning Lähis-Ida riikides kasutusel olev õigussüsteem ehk šariaat. Islamimaade pangandus hakkas kujunema 1970. aastal ülemaailmse majanduskriisi ajal ning tänaseks on islamipanku vähemalt 75 riigis, ning islamipangandusele nähakse Euroopas suurt levikut, kuna moslemite kogukonnad on ülemaailmselt suurenenud. Islamipanganduse põhimõtted tulenevad kõik šariaadist, ning seetõttu peavad need olema kooskõlas jumala sõnaga. Üheks peamiseks ja tuntuimaks erinevuseks islami- ja tavapanganduse vahel on *riba* ehk intressi keeld. Islamipanganduses ja finantstehingutes on mitmeid finantsinstrumente (*murabaha*, *musharaka*, *takaful jt*) ning nende ühiseks jooneks on usaldus, partnerlus ja koostöö, mis asendavad *riba*'t.

Teiseks rahvusvaheliselt tuntuimaks islamimaade finantsinstrumendiks on *hawala* ehk plokiahela süsteem (kasutatakse ka mitteislamiusuliste poolt), mille kaudu tehakse rahaülekandeid, mida on keeruline tuvastada ja kontrollida. *Hawala* on väga suureks

vahendajaks rahapesus, terrorismi rahastuses ja muude kuritegelike tehingute tegemisel ning see on kasutusel nii Euroopas kui ka Eestis.

Teiseks uurimisülesandeks oli selgitada välja intervjuude põhjal Eesti pankade ning riigiettevõtete teadmisi, hoiakuid, probleeme jms seoses moslemite finantskäsitluse šariaadist tulenevate eripäradega (nt *riba* keeld). Intervjueeritavad olid teadlikud *riba* keelust, kuid ei osanud vastata, kuidas Eesti pangad islamiusulistele tooteid ja teenuseid pakuvad ning millised tulevikuvisionid pankadel on seoses islami finantstoodete sissetungiga Euroopasse. Eesti pankadelt kahjuks intervjuusid ei saadud, ning seetõttu on lõputöös toetatud järelevalve- ja uurimisasutuselt saadud vastustele. (Finants)julgeoleku seisukohast, arvestades finantstehnoloogia kiiret arengut ning finantsökosüsteemi loomist (ja moslemite globaalset arvu kasvu rahvastikuna) tekitaks see julgeolekule ohte juurde.

Kolmandaks uurimisülesandeks oli välja selgitada ja teha järeldused teooria ja empiirilise uuringu tulemuste seostamise alusel, kas ja kuidas mõjutaks islami finantsteenuste kasutusele võtmine Eesti finantsjulgeolekut, ning milline on Eesti riigi- ja erasektori valmisolek islamipangandusest tulenevate probleemide haldamisel. Sisejulgeoleku seisukohast ei ole hea, kui riigis on erinevaid finantskäsitlusi, mis omavahel koostööd ei tee, sest see tekitab ja suurendab islamiusulisi kogukondi ja konflikte ning pidurdab lõimumist. Pangad on ettevõtjad, kes on huvitatud uute toodete pakkumistest kasumi teenimise eesmärgil, ning kui islami finantsteenuseid võimaldatakse ELi ja Eesti regulatsioone järgides, siis ärilises võtmes on võimalik luua ka Eestisse islami finantsteenuseid pakkuvaid finantsettevõtteid. Lõputöö lõppväljundiks oli selgitada, kuidas mõjutaks Eesti finantsjulgeolekut islami finantsteenuste kättesaadavaks tegemine Eesti pankades. Kuna sarnast lõputööd ei ole varem teadaolevalt koostatud, siis võib öelda, et arvestades teema uudsusega, on lõputöö eesmärk esialgu saavutatud. Esialgu seetõttu, et kindlasti tuleks edasistele uuringutele kaasata (võimalusel) ka Eesti pangad ning kaardistada eestimoslemite harjumused Eesti finantsmaastikul.

SUMMARY

The aim of the thesis "Islamic finance in Europe and Estonia due to increased Muslim immigration" was to study and find out what impact the availability of Islamic financial products (Islamic windows) in Estonian banks can have on the financial security of Estonia. Due to the research problem, three research questions were formed. The research questions that form the basis for the creation of research tasks are as follows in the thesis: How many Muslim residents in Estonia use an Estonian bank card and what are their problems in ordinary banking due to differences arising from Sharia?; What presentations and offers of Estonian banking products have been made to Muslim citizens living in Estonia in order to involve them more in the consumption of the products and services of Estonian banks, and in what way? What are the views of experts on the availability of Islamic financial services (in the future) in Estonian banks and is this seen as a problem?

The first to study from scientific sources were theoretical starting points on the properties, use and directions of development of Muslim financial instruments. One of the main and most well-known differences between Islam and conventional banking is the *riba* (interest ban), which is replaced by trust, partnership and cooperation. Another internationally known financial instrument of Islamic countries is the *hawala*, (blockchain system, also used by non-Muslims), through which money transfers are made, which are difficult to identify and verify. *Hawala* is a very large intermediary in money laundering, terrorist financing and other criminal transactions and is used both in Europe and Estonia. In further investigation, interviews were taken from experts to find out the knowledge, attitudes, problems, etc. of Estonian banks and state-owned enterprises in relation to the specifics of the treatment of financial activities arising from Muslim Sharia.

Lastly, using theoretical scientific sources and expert interviews, conclusions were drawn on how the introduction of Islamic financial services would affect Estonia's financial security and the readiness of the Estonian public and private sectors to cope with the problems arising from Islamic banking. The thesis concluded that additional research should be carried out involving Estonian banks and mapping the habits of Estonian Muslims on the Estonian financial landscape.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Al Baraka Banking Group B.S.C., 2022. *Financial services Industry*, 12(29), pp. 1-24.
- Al Sayegh, H., O'Donnell, J. & Howcroft, E., 2023. *Who funds Hamas? A global network of crypto, cash and charities*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.reuters.com/world/middle-east/hamas-cash-to-crypto-global-finance-maze-israels-sights-2023-10-16/> [Kasutatud 22.04.2024].
- Ames, H., Glenton, C. & Lewin, S., 2019. Purposive sampling in a qualitative evidence synthesis: a worked example from a synthesis on parental perceptions of vaccination communication. *BMC medical research methodology*, 19(1).
- Antoniazzi, S., 2022. Islamic Banks and the European Banking Union: An Overview of Critical Issues and Perspectives. *European Journal of Islamic Finance*, 9(1), pp. 37-55.
- Aqib, A. M., 2023. An Assesment of Islamic Banking in Asia, Europe, USA, and Australia. *European Journal of Islamic Finance*, 10(1), pp. 1-15.
- Assarroudi, A., Nabavi, F.H., Armat, M.R., Ebadi, A. & Vaismoradi, M., 2018. Directed qualitative content analysis: the description and elaboration of its underpinning methods and data analysis process. *J Res Nurs*, 23(1), pp. 42-55.
- Batorshyna, A., Tokar, V., Kolinets, L., Sybyrka, L., Almarashdi, O., 2021. The Interplay between the global islamic finance. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*, 3(38), pp. 231-239.
- Berndt, A. E., 2020. Sampling Methods. *Sage Publications*, 36(2), pp. 224-226.
- Brekke, T., 2018. Halal Money: Financial inclusion and demand for Islamic Banking in Norway. *Research & Politics*, 5(1).
- Cheikh, B., 2013. Abstract To Islamic Insurance (Takaful). *Assurances et Gestion des Risques*, 81(3/4), pp. 291-304.
- Cokrohadisumarto, W.M., Zaenudin, Z., 2022. Community Compliance Model in Paying Zakat An Empricial. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 9(2), pp. 1-23.

Elhalaby, S., Sarea, A., Alnesafi, A., Mohsen Al-Absy, M.S, 2023. The Adoption of AAOIFI Standards by Islamic Banks: Understanding the Microeconomic Consequences. *Economies*, 11(2), pp. 1-28.

Elo, S., Kyngäs, H., 2008. the qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), pp. 107-115.

Euroopa Liidu teemalised teabelehed, 2023. *Sisserändepoliitika*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/et/FTU_4.2.3.pdf [Kasutatud 12.12.2023].

Hellvig, R. C., Blanaru, C.A., 2023. Impact of globalization on money laundering. *Practical Application of Science*, 11(32), pp. 91-95.

Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P., 2004. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Irfan, H., 2015. *Heaven`s Bankers*. New York: The Overlook Press.

Gentles, S. J., Charles, C., Ploeg, J. & McKibbon, K.-A., 2015. Sampling in Qualitative Research: Insights from an Overview of the Methods Literature. *Qualitative Report*, 20(11), pp. 1772-1789.

Ghatas, I. M., 2023. Muslim Diasporas: An Examination of the Issues of the Second and Third Generation Muslims in Europe. *Transformation*, 40(2), pp. 156-168.

Gladysh, M., Sychov, V., 2020. The Influence of the Migration Crisis of 2015 on the EU Migration Policy. *Studies in European Affairs / Studia Europejskie*, 24(3), pp. 9-22.

Kaitsepolitseiamet, 2020. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2019-2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat_2019_2020.pdf [Kasutatud 21.04.2024].

Kaitsepolitseiamet, 2021. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2020-2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat-2020-2021.pdf [Kasutatud 08.04.2024].

Kaitsepolitseiamet, 2022. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2021-2022*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat_2021-22.pdf [Kasutatud 08.04.2024].

Kaitsepolitseiamet, 2023. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2022-2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202022-23.pdf [Kasutatud 08.04.2024].

Kaitsepolitseiamet, 2024. *Kaitsepolitsei aastaraamat 2023-2024*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202023-2024.pdf [Kasutatud 21.04.2024].

Kantarci, H. B., Eren, T., 2018. The Emergence of Sukuk Market and Economic Effects. *Global Journal of Emerging Trends in e-Business, Marketing & Consumer Psychology*, 4(1), pp. 595-601.

Kõve, A., 2011. Current and Savings Deposits in Conventional and Islamic Retail Banking in the EU. *Juridica International*, XVIII, pp.142-151.

Kyć, G., 2022. Ask More or Ask Less? A Time Management Dilemma during In-Depth Interviews. *Biblioteka Regionalisty. Regional Journal*, (22), pp. 34-44.

Lagerspetz, M., 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Lajis, S. M., 2022. *Trends and Implications to Islamic Finance Professionals*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ciif-global.org/2022/02/17/islamic-fintech-trends-and-implications-to-islamic-finance-professionals/#:~:text=Islamic%20fintech%20refers%20to%20new%20technologies%20that%20are,internet%20of%20things%20%28IOTs%29%2C%20robotics%2C%20quantum%20computing%20etc> [Kasutatud 08.01.2024].

Laherand, M. -L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.

Lakis, V., Baltušytė, D., 2017. Islamic Banking as an alternative to banks in the western countries. *Economics / Ekonomika*, 96(3), pp. 73-89.

- Lepa, E., 2019. *Eesti islamikogukonna dünaamika pärast taasiseseisvumist. Doktoritöö.* Tartu: Tartu Ülikool.
- Maha, A., 2007. The Radicalization of Muslim Communities in Europe: Local and Global Dimensions. *Brown Journal of World Affairs. Spring/Summer2007*, 13(2), pp. 123-134.
- Martikainen, T., Brekke, T., 2023. The Rejection of Interest-Based Loans among Muslim Entrepreneurs and Professionals in Finland. *Journal of Muslims in Europe*, 12(2), pp. 212-227.
- Maysami, R. C., Kwon, W.J., 1999. An Analysis of Islamic Takaful Insurance. *Journal of Insurance Regulation*, 18(1), pp. 109-132.
- Mollah, S., Hassan, M., Farooque, O. & Mobarek, A., 2017. The governance, risk-taking, and performance of Islamic banks. *Journal of Financial Services Research*, 51(2), pp. 195-219.
- Musa, I. U., Faruk, A., 2022. *Fintech, Digitalization, and Blockchain in Islamic Finance: Retrospective Investigation.* [Võrgumaterjal] Leitav: <file:///C:/Users/laakm/Downloads/fintech-01-00029.pdf> [Kasutatu 05.05.2024].
- Müürissepp, V., 2022. *Koduvägivalla juhtumite käsitlemine islamitaustaga perekondades.* Lõputöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Nanaeva, Z., Aysan, A. F. & Shirazi, N.S., 2021/2022. Open banking in Europe: The effect of the Revised Payment Services Directive on Solarisbank and Insha. *Journal of Payments Strategy & Systems*, 15(4), pp. 432-444.
- Rahapesu Andmebüroo, 2022. *Kõrgema terrorismi rahastamise riskiga mittetulundussektori ülevaade.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.fiu.ee/sites/default/files/documents/2022-04/Korgema%20terrorismi%20rahastamise%20riskiga%20vabauhendused_1.pdf [Kasutatud 31.03.2024].
- Rahapesu andmebüroo, 2023. *Sularahaga seotud rahapesu ja terrorismi rahastamise riskid Eestis.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.fiu.ee/sites/default/files/documents/2023-09/Sularahaga%20seotud%20rahapesu%20ja%20terrorismi%20rahastamise%20riskid%20Eestis_v2_26062023_0.pdf [Kasutatud 08.04.2024].

Sanaa, K., 2023. Implications for Islamic Finance Development in Finland: How Do Finnish Muslims Perceive Riba and Islamic Banking? *European Journal of Islamic Finance*, 10(1), pp. 44-60.

Sadik, M., 2024. Randa Sadik, CEO of Arab Bank, speaks to Global Finance about the impact of climate financing and future plans for the bank. *Global Finance*, 38(4), p.65.

Simmonds, R., 2014. A move towards the digital age for Islamic banking. *Islamic Finance News Supplements*, pp. 10-12.

Siseministeerium, 2023. *Ränne*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/tohus-rahvastikuhaldus/ranne> [Kasutatud 20.10.2023].

Sobol, I., 2015. Islamic Banking in the European Union Countries. *European Integration Studies*, 9, pp. 184-197.

Tammekun, K., 2019. *Venemaa Föderatsioonivõimalik roll 2015. aasta rändekriisis ning seos radikaliseerumise põhjustega Eesti moslemite lõimumisel. Sõjateadlane, 13. detsember*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://portaal.nlib.ee/permalink/f/1g6crv2/372NLE_DEAdea:JVsojateadlane201912:2:7:8 [Kasutatud 12.12.2023].

Taylor, S. J., 2015. *Introduction to Qualitative Research Methods : A Guidebook and Resource*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/nlibee-ebooks/detail.action?docID=7104054&pq-origsite=primo> [Kasutatud 18.02.2024].

Teppan, P., 2023. *Sissejuhatuse*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://stud.sisekaitse.ee/teppan/Suuremad%20usundid/index.html> [Kasutatud 09.01.2024].

Thomas, E., Magilvy, J. K., 2011. Qualitative rigor or research validity in qualitative research. *Journal for specialists in pediatric nursing*, 16(2), pp. 151-155.

Tiilikainen, M., 2003. Somali Women and Daily Islam in the Diaspora. *Social Compass*, 50(1), p. 60.

Tupits, K., 2021. *Võimalikud kommunikatsiooniprobleemid islamiriigist või -kogukonnast pärit isikutega Eesti naiskorrakaitseametnike perspektiivist*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/2804> [Kasutatud 09.01.2024].

Tzeferakos, G. A., Douzenis, A-I., 2017. Islam, mental health and law: a general overview. *Annals of General Psychiatry*, 16(6), pp. 1-2.

Valeri, M., Fondacaro, R., Angelis, C. & Barella, D.A., 2020. *The Use of Cryptocurrencies for Hawala in the Islamic Finance*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ojs.unito.it/index.php/EJIF/article/view/4145> [Kasutatud 09.01.2024].

Vardi, N., 2010. Al Qaeda's New Business Model. *Forbes*, 185(3), pp. 60-66.

Virkus, S., 2016. *Intervjuu, vaatlus ja sisuanalüüs*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/intervjuu_liigid.html [Kasutatud 27.01.2024].

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteaduses*. Tartu: Tartu Ülikool.

Wahyudi, R., Handayani, L., Nuryana, Z., & Riduwan, R., 2023. Mapping the Field of Islamic Banking and Finance Education: A Bibliometric Analysis and Future Research Agenda. *Journal of Education and Learning*, 17(4), pp. 710-718.

Yle, 2015. *Muslims fastest growing religious group worldwide – also in Finland*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://yle.fi/a/3-7912223> [Kasutatud 08.01.2024].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis1. Islamimaades levinud usaldusel põhinev traditsiooniline raha edastamise viis, kus raha ülekandmiseks ei pea seda füüsiliselt sihtkohta saatma. *Hawala* haldur võib sularaha asemel vastu võtta ka väärisesemeid, kinnis- või vallasvara, mille väärtus arvestatakse ümber rahasse, mis antakse adressaadilelk 16

Tabel 1. Ekspertintervjuude parameetrid (autori koostatud).....lk 31

Tabel 2. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud)..... lk 32

Tabel 3. Intervjuude ja dokumentide analüüsil moodustatud kategooriad ja koodid/koodipuu (autori koostatud).....lk 33

Lisa 1. Intervjuu küsimused

- 1) Kui pikk on olnud Teie tööstaaž selles asutuses ja kas Te olete selles ametis ekspert?
- 2) Palun kirjeldage lühidalt oma töö ülesandeid.
- 3) Kas Teie asutusel on ülevaade eestimoslemite, ning Eestis asuvate Lõuna-Aasia, Lähis-Ida ja Aafrika päritoluga kodanike haridusest (või mis haridust omandatakse kui Eestisse tuldi õppima)?
- 4) Kui palju on Teie asutuses spetsialiste või eksperte, kes omavad teadmisi islamikultuurist ja finantsinstrumentide eripäradest?
- 5) Kas Teie asutusel on ülevaade, et kui paljudel eestimoslemitel, ning Eestis asuvatel Lõuna-Aasia, Lähis-Ida ja Aafrika päritoluga kodanikel on Eesti pangakaart? Kuidas nad toimetavad kui kaarti ei ole igapäevaste rahaliste tehingutega, ja millist mõju see avaldab Eesti majandusele?
- 6) Kui suur on võimalus, et Eestis muutuvad islami finantsteenused kättesaadavaks? Kui teadlikud on Eesti pangad islami finantsinstrumentidest, ning kui suur huvi võiks neil olla islami finantsinstrumentide kättesaadavuse võimaldamiseks luua eraldi nõ osakondi (islamiaknad)?
- 7) Kas Te toetaksite Eestisse islami finantsteenuste kättesaadavust?
- 8) Kas *hawala* kasutamine on ok või mitte? Miks?

Lisa 2. Islamiusu ülevaade

Islamiusu järgijad ehk moslemid asuvad üle maailma ja neid on üle 1,2 miljardi (viiesimik maailma rahvastikust). Islamiusu looja on prohvet *Muhammad*, kes 570 aastal e.m.a. hakkas koopas mediteerides kuulama sõnumeid jumalalt (Allah) ja need sõnumid talletati islami pühakirja ehk koraani. Moslemitel on ainult üks jumal, kelle keelud ja käsud moodustavad kogu nende elumudeli. Aafrikas, Aasias ning Lähis-Ida riikides on kasutusel õigussüsteem e šariaat, mis kujunes välja prohvet *Muhammadi* sõnumitest, mida Allah talle edastas. Šariaat reguleerib (dikteerib) õigussüsteemi ja sotsiaalse elu valdkondi läbi usuliste tõekspidamiste. (Tzeferakos & Douzenis, 2017, pp. 1-2)

Moslemeid, kes asusid Euroopasse elama enne Teist maailmasõda või immigrerusid sõja lõppedes Euroopasse, loetakse esimese põlvkonna moslemiteks. Nende jaoks on väga tähtis säilitada oma religiooni ja kultuuri, et mitte kaotada oma kogukonna identiteeti, sest kogukond on perekond (kõrgemal tasemel kui üksikisik), mis aitab moslemeil püsida ja elada islamiusus ka globaalselt, olenemata sellest, millises maailmajaos asutakse. Abielu ei tähenda moslemitele vaid naise ja mehe kooselu; abiellutakse sisuliselt kogu sugulaste ringiga ning pärimise puhul jaotatakse pärand sugulaste vahel, ning naised päriavad meestest poole vähem. Samuti lubab šariaat abielumeestel kasutada (pere)vägivalda naiste suhtes. Moslemite kultuuris on tavapärane, et meestel on mitu naist, aga vähemalt ühega peab ta olema abielus. Abielluda saab vaid islamiusulisega. Šariaat annab moslemitele normid riietumiseks ja keelud (nt naistel kohustuslikud näörätid ja meestel habemed; kuldhambad, kuldkellad, parukad, liibuvad riided jne ei ole lubatud), et eristuda mitteislamiusulistest. (Ghatas, 2023, pp. 156-168)

Viimaste aegade tuntumaid šariaadi edasiarendajaid ja globaalse islamiusu hoidja oli *Al-Qaradawi*, kes reguleeris islamiusu traditsioonide säilimist just Euroopasse asunud moslemite hulgas, ning tekkinud on teine ja kolmas põlvkond euroopamoslemeid, kes ei pruugi enam pühenduda ainult islamiusule šariaadi põhiselt, vaid püüavad sobituda Euroopaliku elulaadi ja normidega, seda just eriti naismoslemite seas, kuna šariaat piirab palju just naiste õiguseid. Islamiusu edendajatele ja veendunud šariaadi järgijatele valmistab muret uute põlvkondade kohanemine Euroopaliku kultuuri ja elulaadiga suundumuses saada Euroopa kodanikeks, mille tulemusena on võimalik eirata šariaati. (Ghatas, 2023, pp. 156-168)

Islamiusk peidab endas väga palju erinevaid tõlgendusi - šariaati rakendatakse erinevates piirkondades just antud piirkonnale sobivalt; samas on kõik tõlgendused ühise jumala tõttu omavahel seotud ning selgepiirilist raamistikku ei ole võimalik luua. Kuna moslemid vajavad oma usus elamiseks kuulumist kogukondadesse, siis võivad radikaliseerumiseks sobivad tingimused tekkida, kui kogukonnad on liiga killustunud, ei kohaneta uues kultuuriruumis (nt Euroopas), tuntakse end halvustatuna islamiusu tõttu jms. Uut radikaliseerumise lainet täheldatakse just teise ja kolmanda põlvkonna euroopamoslemite hulgas, kes on kasvanud väljaspool moslemite kogukondi ja ei ole uues ühiskonnas oma usuliste tõekspidamiste tõttu kohanenud. Radikaliseerunud ja ka paljud noored moslemid saavad osaleda usulistel koosolekutel interneti vahendusel, kus äärmuslikkusesse (terrorismi) kaldumatel moslemitel on lihtne värvata uusi liikmeid usuteenistuste ja ühispalvuste kaudu, ning noortele euroopamoslemitele on loodud uus ja põnev maastik, mis sobitub nende usuga. Värbamine äärmuslikesse moslemi rühmitustesse on globaalselt organiseeritud, see võib toimuda tänaval, mošees, internetis, spordiklubis jne. (Maha, 2007, pp. 123-125)

Põhjalikuma uurimistöö eestimoslemite igapäevase elu ja toimetuleku kohta tänases Eestis on koostanud nt Lepa (2019) ja seetõttu Lepa uurimistöö tulemusi siin eraldi välja ei tooda. Teppan (2023) e-õpiprojekt annab hea kiirülevaate islami olemusest, ususuundadest, traditsioonidest, riitusest jne, mistõttu neid andmeid töös ei korrata.

Kokkuvõtvalt on islamiusu näol tegemist suure hulga inimestega, kes juhivad oma elus koraanist ja šariaadist tulenevatest uskumustest, mis ei vasta Euroopalikele elustandarditele. Seetõttu vajavad nad elamiseks oma kogukondi, et tulla eluga toime teises kultuuriruumis. Kogukondades toimuvat avalikkuses palju ei kajastata ja moslemid elavad suuresti oma elu, oma seaduste alusel. Kui noorem põlvkond islamiusulisi püüab euroopaliku elulaadiga rohkem kohaneda, kuna see annab neile Euroopas paremate elutingimusi ja -võimalusi, siis vanema generatsiooni moslemid peavad oluliseimaks ranget islamiusu järgimist ja kogukondadesse kuulumist, mis tähendab, et nende panus uue kultuuriruumi majandusse ja ühiskonna arengusse on minimaalne või puudub üldse.

Lisa 3. *Takaful, Sukuk, Zakat, Ijarah*

Takaful ehk islamikindlustus ei ühti Euroopa tavapärase finantskäsitlusega. *Takaful*'i kasutuselevõtmine on tekitanud Islami finantsturul mitmeid vastuolulisi arvamusi, kuna šariaadist tulenevalt on sellega seotud ebakindlus (*ghara*), sest puudub konkreetne ja määratletav objekt ning on oht pettusteks, nt investeerimine liiga riskantsetesse ettevõtmistesse, kasumi teenimine ebamoraalsete tehingute kaudu, intressitulu teenimine jne. Teisalt loetakse *takaful*'i ühiskonnale kasulikuks, kuna see aitab kompenseerida kannatanute kaotusi ühisettevõtluse ja võrdselt määratud ja jaotatud vastutuse kaudu. *Takaful*'i alusteks on *mudaraba* või (ja) *musharaka* põhimõtetel leping(ud). (Maysami & Kwon, 1999, pp. 111-113)

Ühe iseäraliku omadusena on *takaful*'i puhul toodud välja, et kindlustusvõtjal on kindlustusettevõttes 2 kontot. Vastavalt kokkulepitud tingimustele oleneb, millises vahekorras laekub raha kindlustusmaks tasumisel individuaalsele kontole ja erikontole. Erikontol olevaid rahalisi vahendeid kasutab kindlustusandja kasumi tootmiseks ja makseraskuste puhul maksete tasumiseks. *Takaful*'i lõppedes (või kindlustusvõtja surma puhul) makstakse välja nii individuaalsele kontole kogunenud raha, kui erikontol olnud raha abil kindlustusandja poolt kasvatatud kasumi ülejääk. Samuti võetakse nt makseraskuste puhul vajalikud vahendid erikontolt. (Maysami & Kwon, 1999, p. 117) 2021. aasta uuringutest ilmnis, et islamikindlustuse investeringud annavad madalat kasumit, kuna ei ole muudetud investeerimise strateegiaid kaasaegsemaks, mõjutades seeläbi SKP-d (majandusnäitaja sisekoguprodukt) negatiivselt. (Batorshyna, *et al.*, 2021, p. 232)

Sukuk on populaarne investeerimisvahend uute projektide rahastamisel, kuna seda loetakse riskivabaks, sest kulud on jaotatud ja projekt toodab kasumit fikseeritud tuluga ning investorid saavad kogu ülevaate projektist, mida toetab nõ *sukuk*'i partei (kuhu kuuluvad ka projekti investeerijad). *Sukuk* võeti kasutusele 1983. aastal Malaisias ja selle mõte oli muuta pankade varade jaotust lihtsamaks uute projektide rahastamisel. *Sukuk* on islamipanganduses põhiline instrument *mudaraba* lepingu kasutamisel. Tänapäevaks on *sukuk*'id muutunud nii islami kui rahvusvahelisel finantsturul tuntud investeerimisvahendiks, millega kaubeldakse ka järelturgudel ja mille väljastamise koguväärtus oli 2016. aastal ligikaudu 767 miljardit USA

dollarit. (Kantarci & Eren, 2018, pp. 596-598) *Sukuk*'i nimetatakse sageli ka võlakirjaks, kuid siis peab silmas pidama, et see ei teeni (*riba* keeld) intresse.

Islami majanduses, riigikorralduses, hariduses, kultuuris, teaduses, usus jne on tugisambaks *zakat* mis on annetuste teel kogutav raha. *Zakat*'il on miinimumnõue (tuleneb elatustasemest ja sissetulekutest) maksmisel ning see on rangelt kohustuslik. Nagu teisedki islamiseadused, tuleneb *zakat* Pühast Koraanist ja on seetõttu tihedalt seotud palvetamisega, mida tuleb teha veel mitte *zakat*'i miinimumnõudeni jõudnud moslemite eest. Samuti toetatakse *zakat*'i abil vaesemaid moslemeid ning hajutatakse moslemikogukondades majanduslikku ebavõrdsust, mis hoiab ära vaesusest tekkivad kuriteod (röövimine, varastamine jne). Islamiriikide majanduslik ja ühiskondlik edukus sõltub Allahile kuuletumises, islamiseaduste järgimises ning sellest, kui targalt seeläbi riigis *zakat*'i kogutakse ja kasutatakse, mistõttu on erinevate islamiriikide majanduslik tase erinev. On toodud välja, et suurimad majanduslikud lõhed on Bangladeshi, Indoneesia, Pakistani, Malaisia ja Nigeeria vahel ning usujuhtidel on selles osas väga suur tähtsus, kuna läbi nende tegevuse toimub kogukondades ja ühiskonnas areng. (Cokrohadisumarto & Zaenudin, 2022, pp. 2-3)

Ijarah ehk islamiliising. Liisitav kaup kuulub liisingu andjale kuni liisingu lõppemiseni. Maksehäirete puhul intresside küsimine ei ole lubatud ning toote kahjustada saamisel kannab kulud pank (va sihiliku toote kahjustamise puhul). (Lakis & Baltušytė, 2017, p. 83)

Organization for Islamic Financial Institutions ehk AAOIFI

AAOIFI kasutusele võtmine rahvusvaheliste islamipankade poolt suurendab klientide usaldust pankadesse ning rahvusvahelised investeeringud ja islamipanganduse laienemine ülemaailmselt arenevad tõusujoones (Elhalaby et al., 2023, p.8).

AAOIFI poolt loodud raamatupidamise ja finantsaruandluste standardid ei ole tänaseni veel kõikides Islami finantsettevõtetes kasutusel. Samuti ei ole tehtud põhjalikke uuringuid AAOIFI tegevuse (standardite loomise) tõhususe üle, mistõttu aastatel 2014-2021 viidi teadlaste poolt läbi uuringud AAOIFI kohta, et selgitada selle mõju nii era- kui riigisektorile. AAOIFI standardeid luuakse usus, et need vastavad ülemaailmsetele raamatupidamisstandarditele (edaspidi IFRS) riivamata šariaati, olles sillaks ja täienduseks kahe erineva finantsmaailma finantsinstrumentide käsitlemise osas. Uuringutest selgus, et nii era- kui riigisektorites on AAOIFI standardite kasutusele võtmine islamimaades soodustanud šariaati järgivate kodanike ja ettevõtete seas edukamat tegevust finantstehingutes ülemaailmselt. (Elhalaby et al., 2023, pp. 2-5)